محمود اسعد

بن امين : سیدی شهری

ازمیر بدایت محکمه‌سی رئیس اولی ومکتب اعدادی علوم
طبیعیه معلمی [۱]

اصول حدیث

تمثیل ثانی

ایدین ولایتی معارف مجلسنك رخصتیله

(جمال افندی) مطبعه‌سی — باب‌عالی جوارنده عزیزیه
جاده‌سنده نومرو ۵۷

استانبول

سنه

۱۳۱۶

[۱] الیوم خزینهٔ جلیلهٔ مالیه حقوق مشاوری ومکتب حقوق
وملکیهٔ شاهانه معلملرندن

اشبو اثر ناچيز مقام معلاى مشيخت اسلاميه‌يه لدى التقديم تنزلاً وجواباً احسان بيوريلان امرنامهٔ سامينك صورتيدر :

ازمير بدايت محكمه‌سى رياست اوليسنه

فضيلتلو افندى

آثار فاضلانه‌لرندن اصول حديث ايله روضات الجنانك بر نسخه‌سنك لفيله طرف محبى‌يه اهدا بيورلديغنى مشعر ورود ايدن ٢٧ صفر سنه ١٣٠٩ تاريخلو تحريرات شريفه‌لرى مذكور كتابلر ايله بالمطالعه اوبولده واقع اولان همم بركزيده‌لرى موجب منت و محظوظيت اوله‌رق دعاى عز وعافيت وموفقيت فاضلانه‌لرى تكرار قلنمش اولديغى بيانيله جوابنامهٔ محبى ترقيم اولندى .

فى ١٣ جمادى الاولى سنه ١٣٠٩ وفى ٣ كانون اول سنه ١٣٠٧

شيخ الاسلام
محمد جمال الدين

بر افاده

شو اثر ناچيز ايلك طبعنده ، خاطرهٔ فضائل تحريرانه‌لرى حالا افئدهٔ قدر شناسان امتده جايكير حرمت وتعظيم بولنان وبو عصرك جداً بر استاد بيعديل و تحرير بينظيرى اولان جودت پاشا مرحومه عرض وتقديم ايدلمش ايدى . مشاراليه اووقت بو محرر عاجزه بر تشويق استادانه اولمق اوزره آتيده‌كى التفاتنامه‌يى احسان بيورمشلردى .

بوكون بتوفيقه تعالى « اصول حديث » ك ايكنجى طبعى ميسر اولديغندن بو وسيله ايله او التفاتنامهٔ استادانه فاتحهٔ مقال اولمق اوزره بروجه‌زير تيمناً وتبركاً درج صحيفهٔ شكران ايدلدى .

اكر شو اثر ناچيز مرحوم مشاراليه حضرتلرينك روح پرفتوحنى خير ايله ياده باعث اولورسه خدمت مطلوبه حاصل اولمش اولور .

آيدين ولايتى مركز بدايت محكمه‌سى رئيس اولى فضيلتلو اسعد افنديك صوب شريفلرينه

فضيلتلو افندم

اصول حديثدن تأليفنه موفق اولدقلرى رسالهٔ لطيفه‌نك برنسخه‌سى برقطعه التفاتنامه‌لريله برابر دست اخلاصه وصول بولدى . صحيحاً موجب فخر ومسار عظيم اولدى .

علوم شتاده مهارت بهیه‌لری مسلم اولدیغی کبی بو دیارده غریب قالمش اولان اصول حدیثی دخی سلیس الافاده وسهل الاستفاده برصورتده تألیفه موفقیت والالرندن طولایی ذات عالیلرینی لسان افتخار ایله تبریکه ابتدار ایدرم .

بو اثر عالیلرینی اوقودقجه ذوقیاب اولدم . بیانات و مدلولاتی پك مکمل بولدم . لکن بادیٔ نظرده کوزه چارپان بعض تعبیراتی استیضاحه لزوم کوردم .

شویله که رسالهٔ مذکوره‌نك اوچنجی صحیفه‌سنده (داهی) لفظی استعمال بیورلمش . بو ایسه مخلصلرینه غریب کوروندی . زیرا لسان عربیده داهیه جن فکرلی مقامنده مستعمل اولوب تاسی دخی مبالغه ایچوندر . تأنیث ایچون دکلدر . جمعی دهات کلور که لسانمزده دخی مستعملدر . وعربك دهات اربعه‌سی مشهوردر . کتب لغات عربیه‌ده داهی لفظی دخی وار ایسه‌ده بین الادبا زبانزد دکلدر .

رسالهٔ مذکوره‌نك سکسان بش و یوز طقوزنجی صحیفه‌لرنده دخی (ظهور) یرنده تظاهر دینلمش . حالبوکه لسان عربده تظاهر لفظی اولمدیغی کبی لسانمزده دخی اصلا مستعمل دکل ایکن قریب العهدده حادث اولمش بر غلط فاحشدر . ان شاالله تعالی رساله‌نك طبع ثانیسنده آنك یرینه ظهور یازیله‌رق تصحیح بیوریلور .

رسالهٔ مذکوره‌نك اوتوز طقوزنجی ماده‌سنده [روایت ایکی درلو اولور : بری دیدی ، روایت ایتدی کبی ماضیٔ شهودی صیغه‌سیله اولور . صیغهٔ مذکوره جزم افاده ایتدیکندن نقلی موثوق اولان یرلرده استعمال اولور . دیکری دینلدی ، روایت ایدلدی کبی ماضیٔ نقلی صیغه‌سیله اولور . صیغهٔ مذکوره تمریض افاده ایتدیکندن ضعیف یرلرده قوللانیلور] دینلمش [١] . بو جمله‌لرك

[١] « دیدی ، روایت ایتدی » کلمه‌لری نصل ماضیٔ شهودی ایسه « دینلدی ، روایت ایدلدی » کلمه‌لری دخی ماضیٔ شهودیدر . بینلرنده‌کی فرق معلوم و مجهول اوله‌لرندن عبارتدر . لسان ترکیده ماضیٔ نقلی اداتی

معانیسنی اکلایه‌مدم . زیرا لسانمزده فعل ماضی شهودی ونقلی دیو ایکی قسمه منقسمدر . اما لسان عربیده فعل ماضی بویله ایکی قسمه منقسم اولمیوب ایکی صورتده دخی بر صیغه استعمال اولنور و شهودی یا نقلی اولمسی قرینه ایله بیلنور .

مثلا « فلان کلدی » دیدیکمزده « کلدیکنی کوردم » دیمك اولور و کلمش دیدیکمزده ایشتدم که فلان کلمش دیمك اولور و کورمدن کلدی دینلورسه غلط اولور . اما لسان عربیده ایکیسی‌ده جاء صیغه‌سیله افاده اولنور [جاء فلان وصحبنا] دینلدکده فلان کلدی وبزمله صحبت ایلدی دیو ترجمه اولنور و [سمعت ان فلاناً قد جاء] دینلدکده ایشتدم که فلان کلمش دیو ترجمه اولنور .

کذلك ترکجه فلان دیدی دیدیکمزده بالذات بکا سویلدی دیمك اولور ودیمش دینلورسه ایشتدم که دیمش دیمك اولور ودیمش مقامنده دیدی دینلور ایسه کذب اولور . اما لسان عربیده ایکی صورتده دخی [قال] لفظی قوللانیلور ومقام قرینه‌سیله دیدی یاخود دیمش دیو ترجمه اولنمق لازم کلور . بناءً علیه راویلر انك ماضیٔ شهودی اولدیغنی تعیین ایچون سمعت عن فلان انه قال دیرلر .

رسالهٔ بهیه‌لرینك قرق سکزنجی ماده‌سنه عطف نظر دقت اولنورسه مسئله پك کوزل متضح اولور .

رسالهٔ مذکوره‌نك سکسان برنجی ماده‌سنده بیان اولنان تدلیس فی الحدیث بحثی‌ده بو مسئله‌دن منبعث اولور . مثلا بر راوینك شیخی ثقه اولمیوبده شیخنك شیخی ثقه اولدیغی حالده روایتنه قوت ویرمك ایچون کندی شیخنی طی وشیخنك شیخنه اسناد ایله [قال فلان] دیه‌رك کویا

« مش » ایدوکی درکاردر . نصلسه رساله‌نك طبع اولنده سهو قلم اوله‌رق « معلوم » دینله‌جك برده « ماضیٔ شهودی » و « مجهول » یرنده‌ده « ماضیٔ نقلی » یازلمش . مرحوم مشار الیهك اخطار استادانه‌لری اوزرینه تصحیح ایدلدی (للمحرر) .

بالذات شیخنك شیخندن ایشتمش اولدیغنی ایهام ایدرسه حدیث مدلس و راوی دخی تدلیس ایله مطعون اولور . وبویله شیخنك شیخنه اسناد ایله [قال فلان] دیدکده فلان دیدی یاخود دیمش معنالرینه محتمل اولمغله انی نصل ترجمه ایده‌جکمزی بیله‌میوب تحقیقه محتاج اولورز . اما ترکجه‌ماضیٔ شهودی وماضیٔ نقلی بشقه‌بشقه صیغه‌لر ایله افاده‌اولندیغندن لسانمز بو وجهله تدلیسه مساعد دکلدر . حدیث مرسللرده دخی بو دقیقه‌لری کوزتمك و اکا کوره ترجمه ایتمك واجب اولور . شویله‌که بر صحابی [سمعت عن رسول‌الله صلی‌الله علیه‌وسلم انه‌قال‌هکذا] دیدکده ماضیٔ شهودی معناسنده صریح اولمغله رسول اکرمدن ایشتدم‌که شویله دیدی دیو ترجمه اولنور . اما سمعت دیمیوبده یالکز [قال رسول‌الله] دیرسه، دیدی ودیمش معنالرینه محتمل اولور . فقط مرسلات صحابه معتبر اولدیغندن بو احتمال اول حدیثك صحتنه خلل ویرمز . زیرا یا کندوسی بالذات رسول اکرمدن ایشتمش یاخود اندن ایشیدن دیکر بر صحابیدن ایشتمش دیمك اولور . اصحاب کرام‌ایسه هپ عدولدر . شوقدر وارکه بز بوراده‌کی [قال] یی دیدی دیومی ترجمه ایده‌لم یوقسه دیمش دیومی بوراسنی بیلمك ایچون تحقیقه محتاج اولورز .

مثلا حین بدأ وحیده قرآن عظیم الشان نازل اولورکن رسول‌الله صلی‌الله علیه وسلم حضرتلری دوچار شدت اوله‌رق مبارك دوداقلرینی تحریك‌بیوررمش . صحیح بخارینك برنجی‌بابنده بوکا دائر ابن‌عباس‌رضی‌الله عنهماحضرتلرندن [کان رسول‌الله صلی‌الله علیه وسلم یحرك شفتیه] دیو روایت اولنان جمله‌یی رسول اکرم دوداقلرینی تحریك ایدرمش دیو ترجمه ایتمك لازم‌کلور . زیرا حین بدأ وحیده عبدالله بن عباس هنوز طوغمامش‌ایدوکندن او حالی بالذات کورمش‌اولیوب یالکز برصحابیدن ایشتمش اولدیغی محققدر .

اما تابعیندن بری [قال رسول‌الله صلی‌الله علیه‌وسلم] دیدکده ماضیٔ شهودی احتمالی اولمدیغندن رسول اکرم دیمش دیو ترجمه‌اولنمق‌طبیعیدر . دیدی دیو ترجمه اولنورسه یاکلش اولور .

واقعا مورخلرمز چوق دفعه وقایع سالفه‌یی حکایه ایدرکن ماضیٔ نقلی یرنده وقوعی محقق اولدیغنی ایما ایچون ماضیٔ شهودی استعمال ایدرلر . لکن بونده قرینهٔ مانعه اولدیغندن لسانمزه مخصوص براستعارهٔ تبعیه اولور ومقام خطابی‌یه یاقیشور . اما روایت حدیث کبی جدیاتده بلاقرینه ایکی معنایه محتمل اولوبده تدلیسه محمول اوله‌بیله‌جك صیغه استعمالی جائز اولماز . الحاصل دینلدی صیغه‌سنه ماضیٔ نقلی دیمکه‌بروجه بوله‌مدم . دیدی و دینلدی ایکیسی‌ده ماضیٔ شهودی اولوب آنلرك ماضیٔ نقلیلری دیمش ودینلمش صیغه‌لریدر .

لسان عربیده [قیل] تعبیرینه صیغهٔ تمریض دینلمش اولمسی بحثنه کلنجه رسالهٔ بهیه‌لرینك یوز طقوزنجی صحیفه‌سنه مراجعتله بونك وجهی معلوم اولورکه راوینك مجهول‌الحال اولمسی موجب اشتباه اولدیغی حالده اسمنك ذکرندن اعراض اولنه‌رق مجهول صیغه‌سیله [قیل] دینلنجه راوینك‌ضعفنه دلیل اولور . یوقسه [قیل] صیغه‌سی‌دخی شهودی‌ونقلی‌یه محتمل اولوب یرینه کوره دینلدی یاخود دینلمش دیو ترجمه اولنمق لازم کلور .

بر لسانك دیکر لسانه لایق وجهله نقل و ترجمه‌سی نقدر کوچ بر ایش اولدیغی ابحاث سابقه ایله‌ده رعنا معلوم ومتضح اولور . بر رمضان شریفده مرحوم حافظ سید افندیدن اصول حدیث اوقور ایکن حدیث مدلس بحثنه کلنجه [قال] یه دیدی معناسنی ویردکدن صکره آنك یا بالذات و یا بالواسطه استماعه شامل اعتبار اولنمسنه عقلم ایرمدی . زیرا لسانمزده دیدی تعبیری بالذات ایشتدم مقامنده مستعملدر . بونی بر قاچ کون دوشوندم حیرتده‌قالدم . نهایة‌الامر دیمش تعبیری‌لسانمزده ماضینك برقسمی اولوب [قال] صیغه‌سی ایجابنه کوره دیدی یاخود دیمش دیو

ترجمه اولنمق لازم كلديكنه كوج حال ايله ذهنم انتقال ايده بيلدی. ايشته او زمان بكا لسانمزك قواعدينی ضبط و تحرير ايدوبده لسان عربی ايله تطبيقاتنی اجرا ايتمك آرزوسی كلدی وبرمدت صكره جناب حق بو آرزونك حصولنی ميسر قيلدی [الحمدلله الذی علمنا مالم نعلم والهمنا مالم نفهم] .

فی ٢٥ ذی القعده سنه ٣٠٨ وفی ١٩ حزيران سنه ٣٠٧

مجلس وكلايه مأمور

احمد جودت

معلم ذی اقتدارم دولتلو حسن فهمی پاشا حضرتلرينه وقوع بولان تقدمهٔ تلميذانه يه مقابلهٔ استادانه والتفاتپرورانه :

ازمير بدايت حقوق محكمه سی رئيسی فضيلتلو محمود اسعد افندی حضرتلرينه

فضيلتلو افندم حضرتلری

بوكره دخی تأليف ونشرينه سزاواریٔ همت بيوريلان اصول حديث ايله روضات الجنات نام ايكی قطعه كتاب فوائد نصابك بر نسخه سنك اهدا و تسيارينه بيدريغیٔ عنايت بيورلديغی بيان والاسيله حق عاجزيده كی توجهات كريمانه لرينك بقاسنی حاوی رسيدهٔ موقع تكريم اولان تحريرات فاضلانه لری مآل لطف اشتمالی مدركه پيرای عاجزانهم اولدی .

شو تأليفاتك باحث اولديغی مسائلك ماهيات وغاياتنك حد ذاتنده كی علويتی قلم مشكين رقم نحريرانه لرينك شيوهٔ بيان بلاغت عنوانيله برقات دها حيز وضوحه اقتران ايلمش اولمغله اشبو مساعیٔ مشكورهٔ كراميلری آثار سابقهٔ فاضلانه لرينه بر لاحقهٔ فائقه ايدوكی بديهی و عيان اولمغله سزاواریٔ تبريك وشكران كورلمشدر .

جناب رب قدير دها نيجه بوكبی آثار مفيده نك ميدان استفاده يه وضعيله سايهٔ فيوضاتوايهٔ حضرت خلافتپناهيده ابنای وطنك مستفيد اولمسنه دلالته حسن موفقيت عليهٔ فاضلانه لرينك حصولنی تيسير بيورمسی دعوات خالصانه سنك

تذكاريله برابر اول و آخر توصيه كردهٔ عاجزانهم اولان حسن صيت كراميلرينك هرحالده محفوظيتى حقنده هممات عليه‌لرينك مصروفيتى تمنياتنى تكرار ايدر وميامن انظار عليه‌لرينك بقاسندن طولايى نصل تشكر ايلر ايسه‌م بعدما دخى دوامنى ايشته اويله رجا ايلرم اولبابده .

فى ٢٥ ربيع الاول سنه ١٣٠٩ و فى ١٦ تشرين اول سنه ١٣٠٧

رسومات امينى

حسن فهمى

برنجى طبعده مندرج

افادهٔ مخصوصه

معلم ذى‌اقتدارم ايلبصانلى عبدالكريم افندى مرحومك حلقهٔ تدريسنده زانوزدهٔ تدرس اولديغم زمانلرده — كه عمريمك الك قيمتدار ، الك آسوده زمانلريدر — كوكلمك الك زياده ميل ايتديكى درسلر ، تحصيلمزك علم حديثه عائد قسمى ايدى .

استاديمك طلاقت لسانى ، عذوبت بيانى ؛ سلامت دارينى كافل اولان بو علم شريفك مسائل معضله‌سنى كوزيمزك اوكنده روح مجسم كبى ارائه ايدر ايدى .

حياتمك ايكنجى فصلنى تشكيل ايدن شو ايام شبابمده ، استاديمك علوم عقليه ونقليه‌يى جامع اولان تقاريرينى استماع ايتمكدن لذيذ برنعمت تصور ايتمز ايدم .

مبدأ تحصيلمز اولان ١٢٨٥ سنهٔ هجريه‌سندن اعتباراً اون‌اوچ سنه كچمش ايدى كه ، زمانمزجه مدارسده تدريسى مقنن اولان فنون ، مرتبه‌يى اكمال ايتدك . شاكردانك تعليم وتربيه‌سندن بشقه بر اشتغالى اولميان استاديمز ، ارتق بو عالم تكليفك مشاق ومتاعبنى تحمله لزوم كورميور ايدى . چوق

كچمكسزين بشقه برعالمه ، عالم حقيقته چكيلەرك شو عالم فانينك احتياجاتندن دامن كش استغنا اولدى .

بو ، بزم ايچون بر ضياع ايدى ، كه تلافيسى غير قابل . عالم انسانيت ايسه قوجه بر داهى ، بر مربى غائب ايتمش اولدى .

بزم كبى شاكردان فضل وعرفانلرى ايچون ابقاى نام ساميلرينه بادى اولەجق بر خدمت اجراسى وظائف شكر گذاريدن ايدى . لكن اويله بر ذاتك علو كعبيله متناسب نه يا په بيلير ايدك ؟

نهايت ، اك زياده مرغوبم اولان علم اصول حديثك قواعد اساسيەسنى جامع اولمق اوزره ، شو انموذجى سنەلرجه مجلس حكمت انيسندن استفاده ايتديكم ذاتك نام فضيلت اتسامرلينه تحرير ايتمكه قرار ويردم .

بيك اوچيوز بش سنهٔ هجريەسى رمضان شريفنك ليلهٔ قدرينى تقدم ايدن درت كيجه شو مختصرك تحريرينه كافى اولدى . اشتغالات سائرهٔ بشريه اوقاتمى استيلا ايتمش اولديغندن دها مكمل بر اثرك وجوده كتيرلمسنه ، فقدان اقتدار ايله برابر ، امكان دخى مساعد دكل ايدى .

ذاتاً ، هديه انجق تقديم ايدنك مقداريله متناسب اولمق قواعد كليه اقتضاسندن اولمغله اويله بر داهى نامنه شو اثرى اهدا ايتمكدن چكنمەدم .

صاحبنك قلت بضاعەسى ، تحريرينه صرف ايديلن وقتك دخى اثرك اهميتنه نسبتله اقل قليل اولمسى ، تحريرنده نيجه نواقص حصوله كتيرمش اولديغنده شبهه يوقدر .

ذاتاً شو اثر ، بالجمله ارباب مطالعه بيننده مشترك اولديغندن تصادف ايديلەجك خطايانك تصحيحى خصوصنى مطالعەسنه تنزل بيورەجق ذواتك لطف ومروتلرندن بكلرم .

ازمير محمود اسعد

بسم الله الرحمن الرحیم

مقدمه

« ایکی مقاله‌یی حاویدر »

مقالهٔ اولی

« علم اصول حدیثک تعریف وتقسیمی بیاننده‌در »

١ . — علم اصول حدیث ، رد وقبوله صالح اولمه‌لری جهتیله ، حدیث ایله راوی‌یه طاری اولان احوالی بیلدیرر بر علمدر .

٢ . — بو علمک موضوعی ، رد وقبوله صلاحیتلری جهتیله ، حدیث ایله راویدر .

٣ . — بو علمدن غرض ، حدیث ایله راوینک مقبول ومردودینی بیلوب مقبولی ایله عمل ایتمک ومردودینی ترک ایلمکدر .

٤ . — علم اصول حدیثه مقابل ده برده « علم فروع حدیث » واردر .

٥ . — علم فروع حدیث ، نقل حدیثی بیلدیرر بر علمدر . یعنی بو علم سببیله نبی اکرم حضرت محمد علیه الصلاة والسلامک فلان شیئی سویلدیکی ، ویا ایشلدیکی ، ویا تقریر ایلدیکی بیانه‌رك نقل اولنور .

٦ . — علم فروع حدیثك موضوعی ، نبوتی حسبیله ، نبی علیه الصلاة والسلامك ذاتیدر .

« نبوتی حسبیله » دینلمسی نبی علیه السلامك احوال سائره‌سندن احتراز ایچوندر ؛ چونکه مثلا صحت ومرضه معروض اولمسی حسبیله ذات شریفلری علم طبك موضوعی اولور .

٧ . — اکر « حدیث » لفظی — بعضیلرینك ذهابی وجهله (٢٥ فقره) — حدیث نبی ایله حدیث صحابی وحدیث تابعی‌دن تعمیم ایدیلیرسه او صورتده « علم فروع حدیثك موضوعی ، حدیثك مضاف الیهی اولان ذاتدر » دیمك لازم کلیر .

٨ . — علم فروع حدیثك « غایتی » نقل حدیثده خطادن احتراز ایده‌رك سعادت دارینه نائل اولمقدر .

٩ . — علم اصول حدیثه « علم درایت حدیث » دینلیر « رد وقبول جهتیله حدیثك حالنی بیلمك » دیمکدر .

١٠ . — علم فروع حدیثه « علم روایت حدیث » دینلیر ،

« حديثك نقل وروايتنه متعلق علم » ديمكدر .

(ايضاحات . علمين مذكورين بيننده‌كى فرقى بروجه زير تحقق ايده‌لم :

(حضرت پيغمبره اسنادا برشى ايشيدلدكده اول امرده بو سوزك حضرت پيغمبردن منقول اولوب اولماديغى تفتيش اولنور . منقول اولديغى اكلاشيليرسه حضرت پيغمبرك سوزى اولديغى بيلنور . ايشته بو طريق ايله تصحيح نقل ايده‌رك كيفيت نقلك بيلنمسى « علم روايت حديث » ه عائددر . لكن نقل مذكورك صحيح اولديغنى بيلمك راويلرك عدالتى وضبطى كبى موثوقيتلرينه عائد احوالنى تفتيش وتحرى‌يه توقف ايدر . بو تفتيش ايله راوينك وثوقى اكلاشيليرسه نقلى معتبر اولور . بو طريق ايله احوال مذكوره‌نك بيلنمسى دخى « علم درايت حديث » ه عائددر .

(بوندن اكلاشلديغنه كوره ، « علم اصول فقه » علم فقهك مبنى عليهى اولديغى كبى علم درايت حديث دخى « علم روايت حديث » ك ، يعنى علم اصول حديث علم فروع حديثك اساسى ومبنى عليهيدر .)

١١ .— علم اصول حديث ايكى قسمدر : برقسمى روايته ، ديكر قسمى راوى‌يه عائد احوالك بياننده‌در .

مقالهٔ ثانيه

(علم اصول حديثده مستعمل بعض اصطلاحات بياننده‌در)

(١ .- صحابى ، تابعى ، مخضرمون)

١٢ .— صحابى ، نبى عليه السلامى حياتنده كورن وياخود نبى عليه السلام طرفندن رؤيت اولنان وبونكله برابر ايمان ايده‌رك ايمانى اوزرينه وفات ايدن كيمسه‌در .

بو صورتده حال كفرنده حضرت پيغمبرى كوروبده ارتحال نبويدن صكره ايمان ايدن ، ياخود حال حياتنده ايمان ايتمش ايسه‌ده زمان ايماننده صكره حضرت پيغمبرى كوره‌مين كيمسه صحابى دكلدر .

وكذا ، حضرت پيغمبرى بعثتدن اول وياخود وفاتندن صكره وقبل الدفن كورن كيمسه صحابى دكلدر .

فقط « ابن مكتوم » كبى بعد البعثه حضرت پيغمبرك مشهودى اولان اعمالر ، ايمان ايتمك شرطيله ، صحابيدرلر .

(اختلاف . — اكثر علمايه كوره « صحابى » بوندن عبارتدر . لكن بوبابده اوچ قول دها وارد اولمشدر :

(اولاً . — امام بخارى ، برمؤمنك « صحابى » اولمسيچون برساعت مقدارى اولسون ، حضرت پيغمبرى رؤيت ويا انكله صحبت ايتمسى لزومنه قائل اولمشدر . بوكا كوره ايمان ايدوبده حضرت پيغمبر (صلعم) ايله صحبت ايده‌مين وبر مجلسده اوتوره‌ميان اعمالر صحابى اوله‌ماز .

(ثانیاً . — بعض محدثین ، « صحابی » اولمق ایچون عقائد واحکامده نبی علیه‌الصلاة والسلامه متابعتله طول مدت مجلسنده بولنمسی لزومنه ذاهب اولمشلردر .

(ثالثاً . — بعض اصولیین عندنده دخی ، طول مدت مجالسه ایله برابر حضرت پیغمبردن روایت حدیث ایتمش اولمق شرطدر .

(بو ایکی قوله کوره حضرت پیغمبر علیه‌الصلاة والسلامك نزد سعادتلرینه کلوب بلاتوقف عودت ایدن کیمسه « صحابی » اولمامق لازم کلیر .)

١٣ . — برکیمسه‌نك « صحابی » اولدیغی تواترایله، شهرت ایله، بعض صحابه‌نك ویابعض ثقات تابعینك روایتی ایله ثابت اولور.

برده ، عدالتی ثابت ، ودعواسی قابل امکان اولان کیمسه کندینك صحابی اولدیغنی ادعا ایدرسه ، کندی اخباریله دخی ثابت اولور .

اما ، نبی علیه‌الصلاة والسلامك تاریخ وفاتندن اعتباراً یوز سنه مروروندن صکره — رتن هندی کبی — صحابیلك ادعاسنده بولنان کیمسه‌نك عدالتی متحقق اولسه دخی بوخبری قبول اولنماز .

١٤ . — تابعی ، بر صحابی‌یی کورمش ویاخود بر صحابی طرفندن رؤیت اولنمش اولان مؤمندر .

(بوراده دخی اختلافات واردر : بعض علما « تابعی »

اوله‌بیلمك ایچون صحابینك نزدینه طول مدت ملازمت ایتمش اولمسی لزومنه ، بعضلری‌ده اول کیمسه‌نك صحابیدن استماع حدیث ایتمسی لزومنه ، دیکر بعضلری دخی سن تمییز اولان درت ، بش یاشنه وصول بولمسی لزومنه ذاهب اولمشلردر .)

١٥ . — مخضرم (میمك ضمی خا و رانك فتحی ایله) هم زمان جاهلیته ، یعنی بعثت نبویه‌دن اولکی زمانه و هم زمان نبوته واصل اوله‌رق حضرت پیغمبری کورمکسزین شرف ایمانه نائل اولان کیمسه‌در .

کرك حضرت پیغمبرك زمان حیاتنده ایمان ایتمش اولسون، « زید بن وهب » کبی .

وکرك ارتحال نبویدن صکره ایمان ایلسون ، « جبیر بن نفیر » کبی .

امام « مسلم » مخضرمونك یکرمی « نقیب » دن عبارت اولدیغنی سویلمش ، امام « نووی » دخی بونلرك عددینی دها زیاده‌یه چیقارمشدر .

١٦ . — مخضرمون ، تابعیندندر .

١٧ . — صحابه ایله تابعینه « سلف » دینلدیکی کبی انلردن صکره کلنلره دخی « خلف » دینلیر ؛ لکن خیر خلف ایسه‌لر وسطنده‌کی لامك فتحیله ، شر خلف ایسه‌لر لامك سکونیله تلفظ اولنور [١] .

---

[١] نته‌کیم « فخلف من بعدهم خلف اضاعوا الصلوة » قول کریمنده‌کی خلفدن مقصد شرار اخلافدر .

(٢ . ـ حدیث ، خبر ، اثر ، سنت)

١٨.ـ حدیث ، لغت اهل عربده « قدیم » ك ضدی اولان « حادث » یعنی « مسبوق بالعدم » اولان موجود معناسنه کلدیکی کبی ، قلیل و کثیر « سوز » معناسنده دخی استعمال اولنور .

اما « حدیث » لفظنك علماء محدثین نزدنده مصطلح اولان معناسی فقرهٔ آتیه‌ده کوسترلمشدر .

١٩.ـ حدیث ، اصطلاح محدثینده ، حضرت پیغمبردن صادر وواقع اولان امردر .

٢٠.ـ حدیث ، اوچدر : قول ، فعل ، تقریردر .

٢١.ـ قول رسول ، حضرت پیغمبردن صادر اولان سوزدر .

٢٢.ـ فعل رسول ، حضرت پیغمبردن صادر اولان ایشدر .

٢٣.ـ تقریر رسول ، نبی علیه الصلاة والسلامك حضور سعادتلرنده ویاخود قرین اطلاعلری اولان برصورتده برسوز سویلندیکی ویا بر ایش ایشلندیکی حالده انی منع وانکاره مقتدر ایکن منع ایتمیه‌رك سکوت ایلمسیدر .

حضرت نبی علیه الصلاة والسلام منکراتدن برشیء اوزرینه سکوت بیورمیه‌جقلرندن بو سویلنن سوزك ویاخود ایشلنمش اولان ایشك بر امر معروف اولدیغی وطرف نبوتدن مأذون

ایدوکی معلوم اولور .

بو سببدن ، وجه مذکور اوزره وقوعه‌کلن تقریر رسول دخی قول وفعل رسول کبی حضرت پیغمبره مضاف وحدیثده داخلدر [١] .

٢٤.ـ بعض علما ، صفت رسولی دخی حدیثدن عد ایده‌رك حدیثی درده ابلاغ ایتمشلردر . لکن غیر خفی اولدیغی وجهله حضرت پیغمبرك صفات اختیاریه‌سی بالاده مذکور امور ثلثه‌دن برنده داخل اولمغله بشقه‌جه تعدادینه محل یوقدر ؛ اما صفات اضطراریه بزم اراده‌مز تحتنده اولمادیغندن اکا اقتدا ممکن اولمادیغی کبی حدیثدن تعدادی دخی مناسب دکلدر .

٢٥.ـ بعض علما « و مثلا صاحب خلاصه » یه کوره اصحاب و تابعینك قول وفعل وتقریرلری دخی حدیثدر . بو قوله کوره حدیث طقوز قسمه بالغ اولور .

٢٦.ـ بو علمده خبر ، اثر ، سنت کلمه‌لری دخی « حدیث » ایله مترادفدرلر .

(بوافاده جمهور علمانك مصطلحیدر . امابعض علما «خبر» کلمه‌سنی حضرت رسولدن ماعدا ذواتدن مروی اولان «کلام»

---

[١] بوندن بشقه برده « تقریر الهی » واردر . بوندن مقصد جناب رسالتمآب افندیمزك زمان سعادتلرنده رهین اطلاعلری اولمیه‌جق صورتده بر ایش ایشلنوبده جناب حق طرفندن منع بیورلمامش اولمسیدر . امر مذکور تقریر الهی ایله مجازدر .

معناسنه تخصيص ايتديلر، بوكا كوره «خبرده شويله وارد اولمشدر» دينلير ايسه علماء سلفدن روايت اولنديغى مستبان اولور .

(بعض علما دخى « اثر » كلمه‌سنى « قول صحابى » وياخود « قول سلف » معنالرنده قوللانمشلردر .)

٢٧ .— اصول فقه علماسنك بو بابده مصطلحى ، بو علم علماسنك اصطلاحنه مخالفدر .

علماء اصول « سنت » كلمه‌سنى (١٩ و ٢٠) ماده لرده كوستريلن « حديث » معناسنده قوللانمشلر و « حديث » كلمه‌سنى دخى بالاده‌كى اقسام ثلثه‌دن برى اولان « قول رسول » معناسنه حصر وتخصيص ايتمشلردر .

(٣ . - سند ، اسناد ، متن حديث)

٢٨ .— سند استعمال عربده « معتمد » معناسنه‌در .

« فلان كيمسه سند در » دينور ، « معتمددر » معناسى مراد اولنور .

٢٩ .— سند ، اصطلاح محدثينده ، رجال حديثدن يعنى برحديثى روايت ايدن اشخاصدن عبارتدر .

بوكا « طريق » دخى اطلاق اولنور .

سندك بر مبدأى وبر منتهاسى واردر : مبدأى انى روايت ايدن راويدر ، منتهاسى دخى روايتك نهايت بولديغى ذاتدر كه نبى عليه السلام ويا بر صحابى ويا بر تابعى‌دن عبارت اولور . سندك منتهاسنه « مسنداليه » دينور .

٣٠ .— اسناد ، برحديثك سندينى ذكر ايتمك ، يعنى طريقنى خبر ويرمك معناسنه‌در .

بعضاً « اسناد » كلمه‌سنك «سند» معناسنه‌ده كلديكى واردر .

٣١ .— متن حديث ، اسنادك نهايت بولديغى كلامدر .

بو كلامده، حديث قولى داخل اولديغى كبى حديث فعلى وحديث تقريرى دخى داخلدر . چونكه بونلرى بيان ايچون دخى كلام لازمدر : برفعلى نبوى نقل ايديله جكنده «حضرت پيغمبر فلان ايشى ايشلمش ايدى » طرزنده برسوز سويلمك اقتضا ايدركه بوراده « متن حديث » بو سوزدر .

(٤ - محدث ، حافظ ، حجت ، حاكم)

٣٢ .— محدث ، اصول وفروع حديثك چوغنى بيلن كيمسه‌در .

چونكه هر فنده اعتبار غالبه‌در .

نته‌كيم «مفسر» و «فقيه» كلمه‌لرى دخى بويله تفسير اولنور .

٣٣ .— حافظ ، اصول وفروع حديثك چوغنى حفظ ايدن كيمسه‌در .

بعضاً «حافظ» كلمه‌سنك «محدث» معناسنه‌ده كلديكى واردر .

بعض علمايه كوره حافظ متنيله ، اسناديله يوزبيك حديث بيلن كيمسه‌در [١] .

---

[١] على القارى ديوركه : «محدث ، روايت حديثى استماع ودرايت حديثه اعتنا ايدن كيمسه‌در . «حافظ ، كندينه واصل اولان احاديثى

٣٤ .— حجت ، متن واسنادى واحوال رواتى وتاريخى ايله اوچ يوزبيك حديث احاطه ايدن كيمسه‌در .

٣٥ .— حاكم ، احاديث مرويه‌نك جمله‌سنى متن وسندى ، وجرح وتعديلى ، وتاريخى ايله حفظ واحاطه ايدن كيمسه‌در .

ظن اولنديغنه كوره « حاكم » يالكز امام بخاريدر . چونكه « بخارينك بيلمديكى بر حديث ، حديث دكلدر » سوزى بين العلما زبانزددر ..

(٥ .- راوى ، ناقل ، مخرج ، شيخ ، امام ، روايت)

٣٦ . راوى وناقل ، حديثى (اسناد) ايله ، يعنى سنداتنى ذكر ايده‌رك نقل ايدن كيمسه‌در .

٣٧ . — مخرج (تخريجدن اسم فاعل صيغه‌سيله) ، حديثى بلا اسناد نقل ايدن كيمسه‌در .

روايت وكنديسنه لازم اولانلرى حفظ ايدن كيمسه‌در .

لكن ، خفى اولمديغى وجهله ، تعريف مذكور ، تعريف بالمجهولدر .

سيوطى ديوركه : محدث ، احاديثك اسانيد وعللنى وروايت ايدن رجالك اساميسنى وسندك عالى ونازلنى (١٠٢ ماده ومابعدينه مراجعت) بيلن ومتون كثيره‌يى حفظ ايدن وكتب سته ايله برابر احمد بن حنبلك (مسند) ينى ، بيهقى نك (سنن) نام كتابنى وطبرانى نك (معجم) نى استماع ايدن وبونلره اجزاء حديثيه‌دن بيك جزؤ ضم ايلين كيمسه‌در . ايشته محدثك اقل درجاتى بودر . حافظ ايسه محدثك فوقنده‌در .

لكن خفى اولماديغى وجهله (سيوطى) نك بو كلامى ، محدث وحافظك فقدانى استلزام ايله برابر بودخى تعريف بالمجهولدر .

الفاظ مذكوره‌نك يكديكرى محلنده استماع ايدلدكلرى ده واردر .

٣٨ . — شيخ وامام ، استاذ كامل اولان ذاتدر .

٣٩ . — روايت ، بر كلامى نقل ايتمكدر .

روايت ايكى درلودر :

برى « ديدى ، روايت ايتدى » كبى معلوم صيغه‌سيله اولور . صيغهٔ مذكوره جزم افاده ايتديكندن نقلى موثوق اولان يرلرده استعمال اولنور .

دكرى « دينلدى ، روايت ايدلدى » كبى مجهول صيغه‌سيله اولور . صيغهٔ مذكوره تمريض افاده ايتديكندن ضعيف يرلرده قوللانيلير .

بو ايكى صيغه‌يى يكديكرى مقامنده قوللانمق قبيحدر .

٤٠ . اخطار .— كرك بالاده بيان ايديلن وكرك آتيده ذكرى مقرر اولان اصطلاحاتك هيچ برنده مزاحمه يوقدر .

يعنى ، اصطلاحات متخذه ده علمانك اختلافلرى مشهود اولسه بيله ثقاتدن هيچ برى بخل ايده‌رك ديكرينك اصطلاحنى رد ايتمه‌مشدر .

چونكه هر قوم ايچون — كتاب وسنتك ظاهرينه مخالف اولمامق شرطيله — بر اصطلاح اتخاذى جائزدر .

لكن — بعض زنادقه‌نك مصطلحاتى كبى — ظاهر شريعته مخالف اولان اصطلاحات ، كذبه اماره اولديغندن ، بر ضرورت

دينيه اولمادقجه ، مقبول دكلدر .

شوراسنیده بيانه حاجت يوقدركه ؛ اصطلاحاتده علمانك اختلاف ايتديكی يرلرده ، اصطلاح اكثرين جمله سنه مقدم و مرجحدر .

(٦ - روايته متعلق بعض اصطلاحات)

٤١ .— روايت اقران ، راوی ايله مروی عنهك روايته متعلق اموردن برنده اشتراك ايتمه لريدر .

روايته متعلق اموردن مقصد ، سن ولقی كبی شيلردر :

« سن » ، راوی ايله مروی عنهك سناً معاصر اولمه لری « لقی » دخی هرايكيسنك عينی مشايخدن اخذ وتلقیء حديث ايتمش بولنمه لريدر [١] .

٤٢ .— روايت مدبج (ادباجدن اسم مفعول) ، ايكی اقراندن هر برينك ديكرندن نقل حديث ايتمش اولمه لريدر [٢] .

٤٣ .— اكابرك اصاغردن روايتی ، راوينك سن ويالقی وياقدر (يعنی مقدار عدالت وضبط) جهتلريله كنديندن دون اولان كيمسه دن روايت ايتمسيدر .

بابالرك اولادندن ، صحابه نك تابعيندن ، شيخك تلميذندن روايتی « رواية الاكابر عن الاصاغر » ك انواع مخصوصه سندندر [٣] .

[١] ابوالشيخ اصفهانينك روايت اقرانه مخصوص براثری واردر .

[٢] دارقطنينك « روايت مدبج » حقنده بر رسالهٔ مخصوصه سی واردر .

[٣] بابالرك اولاددن روايتلرينی (خطيب) بر كتاب مخصوصده طوپلامش وصحابه نك تابعيندن روايتنی دخی بر جزؤده جمع ايتمشدر .

٤٤ .— اصاغرك اكابردن روايتی ، راوينك اوصاف ثلثهٔ مذكوره دن برنده كنديندن اعلا اولان كيمسه دن روايت ايتمسيدر .

روايت مذكوره ؛ جادهٔ غالبهٔ مسلوكه در .

اولادك ابا و اجداددن روايتی ، « رواية الاصاغر عن - الاكابر » ك بر نوع مخصوصيدر [١] .

٤٥ .— سابق ولاحق .— بر شيخدن روايت ايدوب زمان وفاتلری متفاوت اولان ايكی راويدن وفاتی مقدم اولانه « سابق » وفاتی مؤخر اولانه « لاحق » دينور .

٤٦ .— مهمل ، متفق الاسم اولان وياخود هم كند - يلرينك وهم بابالرينك ويا دده لرينك اسملری مساوی اولان وياخود اسملريله برابر نسبتلری دخی مشترك اولان ايكی شخصدن برينی تميز و تخصيص ايتمكسزين اسم مشترك ايله روايت ايديلن حديثدر .

مروی عنه اولان شيخك راويلردن برينه اختصاصيله ويا قرائن وظن غالب ايله « اهمال » زائل اولور .

مع مافيه راويان مذكورانك هرايكيسی ده ثقه اولورسه اهمال ضرر ويرمز .

٤٧ .— ناسی ، كنديندن روايت ايديلن حديثی علی

[١] (حافظ صلاح الدين علائی) اولادك ابا و اجداددن روايتی حقنده بركتاب تحرير ايتمشدر .

طریق الاحتمال انکار ایدن شیخدر .

« علی طریق الاحتمال » دیمکدن مقصد « اویله بر حدیث روایت ایتدیکمی بیله‌میور (ویا) تخطر ایده‌میورم » کبی بر سوز سویلمسیدر .

شیخ ناسینك حدیثی ، قول اصحه کوره ، مقبولدر .

اما « علی طریق الاحتمال » اولمیوبده « قطعا » رد و انکار ایدرسه البته ایکی راویدن (یعنی شیخ ایله راویسندن) برینك کاذب اوله‌جغی جهتله بو روایت مردوددر . اماشخصلرنده تعین اولمادیغندن یعنی هانکیسنك کاذب اولدیغی تعیین ایدیله‌میه‌جکندن بو کذب انلرك ذاتنه ضرر ویرمز .

٤٨ . — مسلسل ، راویلرك صیغ اداده ، یاخود دیکر حالاتده اتفاقلریله واقع اولان اسناددر .

صیغ ادا « فلاندن ایشتدم » ، « فلان بزه تحدیث‌ایتدی » کبی سوزلردر (٢٦٢ ماده) .

حالات سائره ، بعضاً حالات قولیه اولور : مثلا راوینك « فلان شیخ بزه (اشهدبالله ! فلان‌ذات بکا شویله‌سویلدی) دیه بیان ایلدی » دیمسی کبی .

بعض کره دخی حالات قولیه وفعلیه اولور ؛ مثلا « فلان کیمسه‌نك یانته کیتمش‌ایدك بزه خورمایله اکرام ایتدی و .... دیدی » یاخود « فلان کیمسه‌صقالنی الینه اله‌رق آمنت بالقدر .... دیدی» کبی سوزلردر .

(٧ - رواته دائر اصطلاحات)

٤٩ . — متفق ومتفرق ، کندیلرینك وبابا ودده‌لرینك اسملری متفق اولان ایکی ویا دها زیاده شخصلردر .

اسملرك اتفاقی سببیله ایکی شخصك برظن اولنمسی خوفندن ناشی بونلری بیلمك لازمدر [١] .

٥٠ . — مؤتلف ومختلف ، اسملری خطا متفق اوله‌رق نطق وباشکل جهتیله متخالف اولان راویلردر [٢] .

بونلری بیلمك بوعلمك اك مهم مسائلندندر .

٥١ . — متشابه ، اسملری خط ونطق جهتیله متفق وفقط بابالرینك اسمی خطاً متفق ایکن نطقا متخالف اولان راویلردر [٣] .

محمد بن‌عقیل (عینك فتحیله نیسابوری) ایله محمد بن عقیل (عینك ضمیله فریابی) کبی .

یاخود بونك خلافنه اوله‌رق اسملری نطقا مختلف خطاً مؤتلف وبابالرینك اسملری دخی خطا ونطقا متفق اولان راویلردر .

شریح بن نعمان (شین معجمه وحاء مهمله ایله برتابعیدر)

[١] خطیب بوبابده برکتاب تألیف ایتمشدر .

[٢] ابو احمد عسکری بومسائل حقنده برکتاب تألیف وتصحیفاتی اکا تذییل ایتمشدر . اندن‌صکره کلن بعض علما دخی بوبابده کتابلر تدوین ایلدیلر .

[٣] خطیبك بوبابده (تلخیص‌المتشابه) نامنده براثری واردر .

ايله سريج بن نعمان كبى (سين مهمله وجيم معجمه ايله شيوخ بخاريدن بريدر) .

٥٢ . — متشابه ايله انواع سابقه‌نك تركب واختلاطندن باشلوجه ايكى نوع حاصل اولور :

نوع اول ، اسملرك بروبا ايكى حرفدن ماعداسنده اتفاق ويامشابهت اولمقدر .

بونوع ، ايكى صورتله تحقق ايدر :

برنجى صورت ، ايكيسنده دخى عدد حروف ثابت وفقط تغيرات ايله اختلاف حاصل اولمقدر . محمد بن سنان ومحمد بن سيار ، محمد بن حنين ومحمد بن جبير ، معرف بن واصل ومطرف بن واصل ، احمد بن حسين واحيد بن حسين كبى .

ايكنجى صورت ، اسملرك بعضيسنده نقصان بولنمقله برابر انلرده تغيردخى اولمقدر . عبدالله بن زيد وعبدالله بن يزيد ، عبدالله بن يحيى وعبدالله بن نجيا (نونك ضمى جيمك فتحى يانك تشديديله) كبى .

نوع ثانى ، اسملرده خط ونطق جهتيله اتفاق واقع اولوب يالكز تقديم وتأخير جهتيله اختلاف حاصل اولمقدر . اسود بن يزيد ويزيد بن اسود ، عبدالله بن يزيد ويزيد بن عبدالله كبى .

بعضا يالكز براسمك حروفنده تقديم وتأخير واقع اولور ؛ ايوب بن سيار وايوب بن يسار كبى .

مقصد اول

روايته دائر مباحثى حاويدر

برنجى فصل

(حديثك مسند اليه اعتباريله تقسيمى بياننده‌در)

٥٣ . — مسنداليه اعتباريله حديث اوچدر : حديث مرفوع ، حديث موقوف ، حديث مقطوعدر .

٥٤ . — حديث مرفوع ، حضرت پيغمبر عليه الصلاة والسلامه مضاف قلنان يعنى حضرت پيغمبردن روايت اولنان حديثدر .

كرك حديث قولى اولسون وكرك حديث فعلى وياتقريرى اولسون (٢٠ ماده) .

كرك حديث متصل وياخود حديث منقطع اولسون (٦٨ ماده) .

كرك بر صحابى وياخود تابعى طرفندن وكرك انلردن صكره كلن بر مخرج ويامصنف ويا سائر علما طرفندن مضاف قيلنسون .

٥٥ . — رفع ، ايكى درلودر : برى رفع صريح ، ديكرى صريح حكميدر .

رفع صريح ، بر صحابينك (نبى عليه السلام فلان شيئى سويلدى — ويا ايشلدى — وياتقرير ايلدى) ديه حضرت پيغمبره اسناداً بر حديث روايت ايتمسيدر .

صريح حكمى ، مجرد عقل ايله ادراكى ، ياخود حسن وقبحنك تمييزى قابل اولميوب شارعك بيانه توقفى معلوم اولان واسرائيلياتدن ويا قرآندن مأخوذ وياخود لغت عربك تفسيرينه متعلق اولميان بر امرك صحابه‌دن وياتابعيندن نقل ايدلمسيدر .

مثلا ، بر صحابى قيامت ومحاسبه ومجازات كبى احوال آخرتدن ، قصص انبيا كبى احوال ماضيه‌دن ، اشراط ساعت كبى احوال آتيه‌دن ، ايشلنمسى ايله ثواب مخصوص وياعقاب مخصوص حاصل اولان شيلردن ، والحاصل اجتهاده مساغ اولميان اموردن خبر ويرديكى صورتده ؛ بونلر حكماً حضرت پيغمبره مضاف قيلنمش اولان بر حديث قوليدر .

چونكه ، صحابى‌يى حضرت پيغمبردن ماعدا امور مذكوره‌يه واقف ومطلع قيله‌جق بر مأخذ اولماديغندن بونلرى بالذات وياخود بالواسطه نبى عليه السلامدن اخذ ايتمش اولمه‌سنه حكم ايدرز .

وكذا ، بر صحابينك اجتهاده محل اولميان بر فعلى ايشلمسى حكما حضرت پيغمبره مضاف اولان بر حديث فعليدر .

وكذا ، بر صحابينك « زمان رسولده فلان شيئى ايشلر ايدك » ديه خبر ويرمسى ، حضرت پيغمبره حكما مضاف اولان

بر حديث تقريريدر .

٥٦ . — حديث موقوف ، عقل ايله ادراكى قابل اولان امورك صحابه‌يه مضاف قيلنماسيدر .

كرك متصل وكرك منقطع اولسون .

كرك قول وكرك فعل وياخود تقرير اولسون .

٥٧ . — وقف ، يالكز صريح اوله بيلير ، وقف حكمى ، يوقدر .

٥٨ . — حديث مقطوع ، عقل ايله ادراكى قابل اولان امورك تابعينه منتهى اولمسيدر .

كرك متصل وكرك منقطع اولسون .

كرك حديث قولى وكرك حديث فعلى وياتقريرى اولسون .

٥٩ . — قطع ، دخى يالكز صريح اوله بيلير ؛ قطع حكمى يوقدر .

٦٠ . — خلاصهٔ كلام ، بر صحابى وياتابعيدن نقل ايديلان امور ايكيدن خالى دكلدر ؛ برى عقل ايله ادراكى قابل اولميان ، ديكرى عقل ايله ادراك ايديله بيلن اموردر .

اولاً ، بر صحابى وياتابعيدن عقل ايله ادراكى قابل ورأى واجتهاده محل اولميان برامر نقل ايدلدكده ؛ اكر بوامر احكامدن ايسه حديث مذكور حديث مرفوع اولور . چونكه احكامه انجق اجتهاد ايله وياخود صاحب شرعك بيلديرمسيله اطلاع حاصل اوله بيلير . حالبوكه فرضمزه كوره امر مذكور محل اجتهاد اولماديغندن حضرت پيغمبره مضاف و آندن منقول اولمسى تعين ايدر . اكر ، بوامر احكامدن دكل ايسه ، اول صحابى وياخود تابعى

امر مذكوری اسرائيلياتدن اخذ ايتمه‌مش اولديغی صورتده ينه حضرت پيغمبره مضاف اولور ، چونكه رأيه محل اولميان يرده اندن بشقه محل استفاضه يوقدر . اما اول صحابی وياتابعی اسرائيلياته واقف ايسه امر مذكوری اهل كتابدن استماع ايتمش اولمق احتمالنه مبنی بوروايت حديث مرفوع اوله‌ماز .

ثانياً . عقل ايله ادراكنه سبيل اولان اموره كلنجه :

مثلا ، برصحابی وياتابعی الهيات ويانبويات كبی شرع شريفه متعلق اولميان واجتهاد ايله ادراكی قابل اولان برامر روايت ايدرسه امر مذكور حديث مرفوع دكلدر ، اكر راوی اصحابدن ايسه موقوف ، تابعيندن ايسه مقطوعدر . فی الحقيقه اول امری بالذات وياخود بالواسطه نبی عليه السلامدن استماع ايتمش اولمسی محتمل ايسه‌ده بوجهت محقق اولماديغندن كندی اجتهاديله بيان ايتمش اولمسنه حكم ايديلير .

٦١ .— برصحابی عقل ايله ادراكی قابل اولان يرلرده « فلان شيئی سويلر ايدك » ويا « ايشلر ايدك » ويا « كورر ايدك » ديديكنده بونلری زمان رسول عليه السلامه مضاف قيلماز ايسه حديث موقوف ، مضاف قيلار ايسه حديث مرفوعدر [١]

[١] اكثر علمانك قولی بودر . لكن بعضيلری اقوال مذكوره‌نك مطلقا موقوف اولديغنه ، بعضيلری مطلقا مرفوع ايدوكنه ، بعضيلری ده فعل مذكور غالبا امور خفيه‌دن ايسه موقوف دكل ايسه مرفوع اولديغنه ذاهب اولمشلردر .

٦٢ .— برتابعی عقل ايله ادراكی قابل اولان يرده « فلان شيئی سويلر ايدك » ويا « ايشلر ايدك » ويا « كورر ايدك » ديديكنده اكر زمان صحابه‌يه مضاف قيلماز ايسه مقطوعدر ، اكر زمان صحابه‌يه مضاف قيلار ايسه مقطوع وياخود موقوف اولمق احتمالی واردر .

٦٣ .— برصحابی « فلان شی ايله امر اولندق » ويا « نهی ايدلدك » وياخود « فلان شی ، سنتدر » دير ايسه عند الاكثر حكماً مرفوعدر .

علمادن بوكا موقوف دين دخی واردر .

٦٤ .— برتابعی « فلان شی ايله امر اولندق » ويا « نهی ايدلدك » وياخود « فلان شی ، سنتدر » دير ايسه مرفوع وياخود موقوف اولمق محتملدر .

٦٥ .— برصحابی وياخود تابعی قرآن كريمی تفسير ايتدكده ، اسباب نزول كبی عقل ايله ادراك ايديله‌مين محلده ايسه بوتفسيری مرفوعدر ، عقل ايله ادراك ايديلن محللرده ايسه موقوفدر .

٦٦ .— تابعيندن صكره كلن ذواته منتهی اموره دخی « حديث مقطوع » دينلديكی واردر .

٦٧ .— بين المحدثين مشهور اولديغنه كوره : حديث موقوف ، حديث مقطوعه دخی اطلاق اولنور . بو اطلاق « وقف فلان علی الزهری [١] » كبی مقيد اولان يرلرده اولور .

[١] زهری تابعيندندر .

لكن بونك عكسى اوله‌رق حديث مقطوعك حديث موقوف اوزرينه اطلاقى يوقدر .

ايكنجى فصل

(اتصال وانقطاع سنده دائردر)

٦٨ . — حديث ، سند واسناد اعتباريله ايكى درلودر : برى حديث متصل ، ديكرى حديث منقطعدر .

٦٩ . — حديث متصل ، سندينك راويلرندن هيچ برى ساقط اولميان حديثدر .

٧٠ . — حديث منقطع ، سندينك رجالندن بعضيسى ساقط اولان حديثدر [١] .

كرك اولندن ، كرك اوسطندن و ياخود آخرندن ساقط اولسون .

ساقط اولانلرك عددى دخى كرك آز وكرك چوق اولسون .

٧١ . — حديث منقطعك باشلوجه بش قسمى واردر : حديث معلق ، حديث مرسل ، حديث معضل ، حديث منقطع بالمعنى الاخص ، حديث مدلسدر .

[١] حاكم ابوعبدالله النيسابورى‌يه كوره ، حديث منقطع، صحابى‌يه وصولدن اول برراوينك مختل اولمسيدر ، كرك بالكليه محذوف اولسون وكرك مذكور اولوبده مبهم بولنسون . مثلا « امام مالك بركيمسه‌دن، اوده ابن عمردن روايت ايتدى » دينورسه منقطع اولور.

(١ — حديث معلق)

٧٢ . — حديث معلق ، سندينك بالكلية اوائل ومباديسنده سقوط واقع اولان حديث منقطعدر (٣٠ ماده) .

ساقط اولان راوى كرك واحد وكرك متعدد اولسون .

متعدد اولديغى صورتده دخى كرك متوالى ومتعاقب وكرك غير متوالى بولنسون .

مثلا راوى رجال سندك كندى جهتنده اولانلرندن بعضيلرينى طى ايدر ومحذوف اولانلرك فوقندن روايته باشلايه‌رق صحابى‌يى دخى ذكر ايدرسه « معلق » اولور .

٧٣ . — صحيح بخاريده تعليق پك چوقدر .

٧٤ . — بعض علما ، « حديث معلق » تعبيرينى سندى تماماً محذوف اولان حديثده استعمال ايتمشلردر .

مثلا « نبى عليه السلام شويله سويلدى » دينورايسه بوقوله كوره حديث معلقدر .

(٢ - حديث مرسل)

٧٥ . — حديث مرسل ، سندينك آخرنده سقوط واقع اولان حديثدر .

بوراده آخر سندن مقصد نبى عليه السلامه اتصال ايدن صحابيدر . اماتابعيلر آخرسندن اولميوب مباديدن معدوددر .

بوراده سقوط اكثرياً بر ذات حقنده اولور .

يعنى مبادئ سندده واقع رجال حديث تابعى‌يه منتهى

اولنجه‌يه دكين ذكر وتعداد اولندقدن صكره صحابى ذكر ايدلميه‌رك نبى عليه‌السلامه مضاف قيلنور .

٧٦ . — حديث مرسلك بيانى خصوصنده درت قول وارد اولمشدر :

اولاً ، (اكثر محدثينك تعريفنه كوره) حديث مرسل بر تابعينك حضرت پيغمبره مضاف قيلديغى حديثدر . كرك بو تابعى كبير اولسون، يعنى پك چوق اصحاب ايله ملاقات ايتمش بولنسون. « قيس ابن ابى حازم » و « سعيد بن مسيب » كبى ؛ وكرك صغير اولسون ، يعنى صحابه‌دن پك آز ذوات ايله ملاقات ايتمش وياخود پك چوق صحابه ايله ملاقات ايتديكى حالده اكثر رواياتى تابعيندن ايلمش بولنسون ، « يحيى بن سعيد انصارى » كبى [١] .

ثانيا ، (صاحب تقريبك تعريفنه كوره) حديث مرسل تابعىٔ كبيرك نبى عليه‌السلامه مضاف قيلديغى حديثدر .

بو تعريفه كوره صغار تابعين ايله انلردن صكره كلن علمانك مضاف قيلدقلرى احاديث تعريفدن خارج قالور .

[١] بو تعريفده مقصد تابعينك بشقه بر ذاتدن ايشتديكى حديثى حضرت پيغمبره مضاف قيلمسيدر، يوقسه بر كيمسه حال كفرنده حضرت پيغمبردن برشى استماع ايدوب ارتحال نبويدن صكره اسلامه داخل اولور وحضرت پيغمبردن ايشتديكى شيئى نقل ايدرسه كنديسى تابعيندن اولديغى حالده روايتى متصلدر .

ثالثاً، (اكثر اصوليين عندنده) حديث مرسل رواتندن بر دانه‌سى ساقط اولان حديثدر .

بو تعريفه كوره حديث مرسل ايله حديث منقطع مساويدر. لكن بر وجه محرر حديث مرسلك حديث منقطعدن بر قسمى اولمسى عندالمحدثين اشهردر .

رابعاً، (ابن حاجب عندنده) حديث مرسل صحابيدن ماعداسنك « رسول عليه‌السلام شويله ديدى » ديه روايت ايتديكى شيدر .

٧٧ . — اكثر علمايه كوره، كرك صحابه‌نك [١] وكرك سائر ثقاتك حديث مرسللرى حديث صحيحدر . لكن سائر ثقاتك ثقه اولميانلردن ارسال ايتدكلرى وثقه‌يى التزام ايلمدكلرى معلوم اولورسه انلرك مرسللرى ضعيف اولور .

اكثر محدثينه وامام شافعى‌يه كوره سائر ثقاتك مرسللرى على الاطلاق ضعيفدر .

علماء حنفيه‌يه كوره سائر ثقات قرون ثلثه اهلندن اولمازلر ايسه مرسللرى ضعيف اولور . مكر دائما ثقه‌دن ارسال ايتد-

[١] حديث مرسل ، صحابه طرفنده سقوط واقع اولان بر حديث اولديغنه نظراً صحابه‌دن ارسال نصل واقع اوله‌جغى وارد خاطر اوله بيلير. لكن ابن عباس كبى حديث السن اولان اصحاب كرامك حضرت پيغمبردن استماع ايتميوب سائرلرندن استماع ايتدكلرى حديثده ارسالك واقع اوله‌جغى ادنا ملاحظه ايله مستبان اولور .

كلرى معلوم اولورسه ضعيف اولماز .

٧٨ .— برحديثى ارسال ايتمه‌نك متعدد سببلرى اوله‌بيلير . باشلوجه‌سى اوچدر :

اولاً ، راوى بر حديثى ثقه اولان بر جماعتدن استماع ايتمش و حديث مذكور انك عندنده كسب صحت ايلمش اولور ، صحتنه اعتماداً اول حديثى ارسال ايدر ، يعنى مرسل اوله‌رق ايراد ايلر .

ثانياً ، راوى شيخنى فراموش ايتمش اولور ومتن حديث حفظنده بولنور ، ذاتاً كندى مسلكى ايجابنجه انجق ثقه‌دن استماع حديث ايتمك معتادى اولديغندن كندى مسلكنه اعتماداً حفظنده اولان حديثك دخى صحتنه مطمئن اوله‌رق ارسال طريقيله ذكر ايدر .

ثالثاً ، راوينك مقصدى نقل حديث اولماز مجرد مذاكره ويا فتوى طريقيله متن حديثى ذكر ايتمش اولور ، بوصورتده مقصدى سند اولميوب متن حديث اولديغندن حديثى مرسل اوله‌رق ذكر ايدر .

رابعاً ، شهرتنه بناء شيخنك اسمى سامعك معلومى اولديغى صورتده راوى انى ذكره لزوم كورميه‌رك ارسال ايدر .

(٣ — حديث معضل ، حديث منقطع بالمعنى الاخص)

٧٩ .— حديث معضل « اعضالدن اسم مفعول صيغه‌سيله » ، برسنددن ساقط اولان رواتك متعدد ومتوالى اولمسى ، يعنى

جمله‌سنك برمحلدن ساقط اولمسيدر .

بوحالده حديث معضل ، مرسل ايله معلقدن من وجه اعمدر .

٨٠ .— حديث منقطع (بالمعنى الاخص) ، برسنددن يالكز بر راوينك ساقط اولمسى و بردن زياده ساقط اولسه‌بيله متوالياً برمحلدن ساقط اولميوب هر برى بشقه‌بشقه موضعلردن ساقط اولمسيدر .

بو دخى مرسل ايله معلقدن من وجه اخص اولوب معضله مباينْدر .

بو افاده‌يه كوره مطلقا « منقطع » كلمه‌سى اشتراك لفظى ايله ايكى معنا بيننده مشتركدر : برى معناى اعم ، ديكرى معناى اخصدر . هانكى معنايه حملى لازم كلديكنى مقام تعيين ايدر [١] .

(٤ — حديث مدلس)

٨١ .— تدليس ، لغت عربده دلسدن مشتقدر . دلس دخى نور ايله ظلمتك اختلاطيدر . لكن بو علم اصطلاحنده

[١] بووجهله هر علمده لفظك ايكى معنايه اطلاقى كثيردر . نته‌كيم « تصور » لفظنك علم منطقده ايكى معناسى واردر : برنجيسى معناى اعمدركه علمك مرادفى وايكنجى معنايه كوره اولان تصور ايله تصديقك مقسميدر . بوكا « تصور مطلق » و « تصورلابشرط شئ » دخى دينيلير كه « مطلقا برشيئى ادراك ايتمكدر » . ايكنجيسى معناى اخص اولوب علمك برقسمى اولان تصديقه مقابلدر . بوكا « تصورساذج » و « تصور بشرط لاشئ » دخى دنيلير كه « برشيئى حكمسز ادراك » ايتمكدر .

معانئ آتيه‌ده مستعملدر .

٨٢ .— تدليس ، اوچ درلودر : برنجيسى تدليس فى الاسناد ، ايكنجيسى تدليس فى التسويه « يعنى تجويد » ، اوچنجيسى تدليس فى الشيوخدر .

٨٣ .— تدليس فى الاسناد ، راوينك اخذ حديث ايتديكى شيخنك اسمنى ترك ايده‌رك ملاقى و معاصر اولديغى شيخنك شيخندن روايت ايتمسى ونفس الامرده شيخنك شيخندن استماع حديث ايتمديكى حفاظك شهادتيله مضبوط ايكن اندن سماع حديث ايلديكنى ايهام ايدر بر لفظ ايراد ايلمسيدر .

٨٤ .— شيخنك شيخندن سماع حديثى ايهام ايدن الفاظدن مقصد « فلان ، شويله سويلدى » كبى ماضئ شهودى [١] صيغه‌سى و ياخود « عن فلان » كبى شهود افاده ايدر لفظلردر .

اما « فلان بكا خبر ويردى » ياخود « فلان ، بكا تحديث ايلدى » و ياخود « فلاندن ايشتدم » كبى ايهام دكل ، سماع حقنده صيغهٔ صريحه ايراد ايدر و انك اول شيخدن استماع ايتمديكى ده

[١] بو افاده عربجه « قال فلان كذا » جمله‌سنك مقابلى اولمسنه وعربيه‌ده بردرلو ماضى اولوب شهودى ونقليسى اولمامسنه نظراً مطلق اوله‌رق « ماضى صيغه‌سى » دينلمك لازم كلور ايسه‌ده جملهٔ مذكوره‌نك تركجه‌يه ماضئ نقلى ايله « فلان شويله سويلمش » ديه ترجمه ايدلمسى احتمالى ده اولديغندن وبو حالده تدليسه امكان قالماديغندن ماضئ شهودى دينلمكده مجبوريت حاصل اولمشدر .

معلوم اولورسه بو روايت تدليس اولميوب « كذب » وكنديسى دخى « كاذب » اولور .

٨٥ .— تدليس فى الاسناد ، بر غرض فاسده مبنى اولورسه جمله عنده مذموم ومقدوحدر . اكثر علمايه كوره تحريماً مكروه اولوب حرمتنه ذاهب اولانلرده واردر . بر غرض صحيحه مبنى اولورسه مذموم ومقدوح اولماز .

٨٦ .— تدليس فى الاسناده غرض صحيح ، شيخى عندالحفاظ ثقه اولمقله برابر سامعينه كوره مجهول و شيخنك شيخى ايسه ثقه و معلوم اولديغى جهتله حديثى سامعين نظرنده قوتلى كوسترمك ، اكثراً نقل حديث ايتديكى شيخنك اسمنى متمادياً تكراردن احتراز ايتمك ، سندى اختصار ايلمك ، شيخى ثقه وسناً صغير وكنديسى كبير اولديغندن معندلرك وحسودلرك شيخنى قبول ايتمه‌ملرندن خوف ايتمك كبى شيلردر .

٨٧ .— تدليس فى الاسناده غرض فاسد ، شيخنك ويا حديثنك ضعفنى ستر ايتمك . شيخندن نقل حديثه تنزل ايتمه‌مك ، شيخنه عداوت ايلمك كبى شيلردركه بونلرك جمله‌سى دينه خيانت ايتمكدر .

٨٨ .— تدليس فى التسويه ، شيخنى ذكر ايله برابر انك فوقنده بولنان رواتدن برينى ، ضعفى سببيله ، ترك ايله فوقنده و تحتنده بولنوب جمله‌سى ثقه اولان مشايخى ابقا ايتمك و سندك جمله رجالنى موثوقيت جهتندن مساوى قيلمقدر .

٨٩ .— بو نوع تدلیسه « تجوید » دخی دینیر . « فلان کیمسه اسنادینی تجوید ایتدی » دیرلر «سندنده ضعفایی ترك ایله اجوادی ابقا ایلدی» دیمکدر .

٩٠ .— تدلیس فی التسویه ، شیخ متروکك ضعفنی ستر ایتمك مقصدینه مبتنی اولمغله مذموم ومقدوحدر .

فقط بروجه محرر اغراض صحیحه‌دن برینه مستند اولورسه مقدوح اولماز .

٩١ .— تدلیس فی الشیوخ ، شیخنی ویاخود شیخنك شیخنی معروف اولمیان صورتده بر اسم ایله تسمیه ، ویا برکنیه ایله تکنیه ، ویا برقبیله و بلده‌یه نسبت ، ویا برصفت ایله توصیف ایده‌رك طریق حدیثی یعنی سندینی سامعینه متین کوسترمکدر[١] .

٩٢ .— تدلیس فی الشیوخك مذمت و جوازی تدلیس فی الاسناد ده اولدیغی کبیدر .

٩٣ .— تدلیس ایله معروف اولان کیمسه سماعی ایهام ایدر بر لفظ ایله دیکر برحدیث روایت ایتسه بوحدیثه «منقطع» نظریله باقیلیر ، اما سماعی اقتضا ایدن برلفظ ایله روایت ایدرسه حدیثی متصل اولور .

٩٤ .— برکیمسه مشایخك ضعفنی ستر ایچون ثقاتك ماعداسنده تدلیس ایتمدکجه مجرد تدلیس ایله جرح اولنماز .

[١] بعض علما بوقسم ثالثی تدلیسدن عدایتمه‌مشلردر .

— لاحقه —

(١ - حدیث معنعن و « ان »)

٩٥ .— حدیث معنعن (عنعنه‌دن اسم مفعول صیغه‌سیله) ، سندی « عن » ایله مذکور اولان حدیثدر .

مثلا برراوی « حدثنا فلان ، عن فلان » دیرسه « بزه فلان کیمسه فلان شیخدن نقلاً خبر ویردی » معناسی قصد اولنور .

٩٦ .— حدیث معنعن ، حدیث متصلدن معدوددر ؛ ولوکه اسنادنده مجهولیت اولسون . لکن بونده ایکی شرط ملحوظدر : بری (اسم فاعل صیغه‌سیله) معنعنك ، یعنی « عنعنه » طریقیله راوی اولان کیمسه‌نك مدلس اولمامسی ، ودیکری راوی ایله مروی عنه بیننده معاصره جهتیله ملاقاتك ممکن اولمسیدر .

بو افاده اکثر علمانك مذهبنه کوره‌در .

امام بخاری ، حدیث معنعنك متصل اولمسیچون راوی ایله مروی عنه بیننده امکان ملاقاتی کافی کورمیوب ثبوت ملاقاتی شرط قیلمشدر .

« ابو مظفر سمعانی » کبی بعض علما بوبابده راوی ایله مروی عنهك طول صحبتلرینك ثبوتنی ؛ « ابوعمروالدوانی » کبی بعضیلری دها ایلرو کیده‌رك راوینك مروی عنه اولان شیخدن روایتنك معروفیتنی شرط قیلمشلردر .

بعض علمايه كوره حديث معنعن ، على الاطلاق منقطعدر؛ كرك اسنادنده جهالت اولسون وكرك اولمسون .

« حاكم » عندنده دخی حديث معنعن ، اسنادنده جهالت اولديغى حالده منقطعدر .

٩٧ . — شده‌لی « ان » حرفيله روايت ايديلن حديث ، (عن) ايله مروى اولان حديث كبى ، بالاده محرر ايكى شرط بولنديغى حالده متصل اولور .

مثلا بر راوى « حدثنا فلان ، ان فلاناً حدث بكذا » يعنى « شويله برشيئى فلان شيخك سويلديكنى فلان كيمسه بزه خبر ويردى » ديرسه شرطين مذكورينك وجوديله متصل اولور .

اما « حدثنا فلان ، ان فلاناً حدثه بكذا » يعنى « فلان شيخك شويله برشيئى كنديسنه سويلديكنى فلان كيمسه بزه خبر ويردى » ديه‌رك نقلى تصريح ايدرسه بوعادتا سماعى تصريح ايتمك كبى اولمغله بونده تصريح حكمى جارى اولوب حديث مذكور دخى حديث متصل اولور .

٩٩ . — بعض علما « ان » ايله مروى اولان حديثك « عن » ايله مروى اولان حديثه موافق اولماديغنى بيان وبونك متصل اولمسنده اوچنجى بر شرط اعتبار ايتمشلردر، كه راوينك مروى عنه اولان شيخدن اوحديثى سماعنك ديكر برطريق ايله دخى ثابت اولمسيدر . اكر طريق آخرله سماع مذكور ثابت اولمازسه بو روايت « منقطع » اولور .

(٢ ـ حديث مسند)

١٠٠ . — « مسند » (اسناددن اسم مفعول صيغه‌سيله) بو علمده اوچ صورتله مستعملدر :

اولا ، (امام وحاكم واكثر محققين مذهبنده) مسند سندى ولو بحسب الظاهر متصل اولان حديث مرفوعدر.

بو تعريفه نظراً « مسند » حديث مرفوعدن اخص اولديغى كبى حديث موقوف ومقطوعه اصلا « مسند » دينلمز . بين المحدثين « مسند » لفظنك مشهور ومعلوم اولان معناسى بودر . حتى حاكم « مسند ، انجق حديث مرفوع متصل معناسنده مستعملدر » ديمشدر .

ثانيا ، (خطيب بغدادى وتبعه‌سى عندنده) مسند مطلقا حديث متصلدر . كرك مرفوع وكرك موقوف ويامقطوع اولسون .

بوحالده « مسند » لفظى مرفوع وموقوف ومقطوع لفظلرينك هربرندن من وجه اخصدر .

ثالثاً ، (عبدالبر وتبعه‌سنك مذهبنده) مسند حديث مرفوعدر. كرك متصل وكرك منقطع اولسون ، منقطع دخى كرك معلق وكرك مرسل ويامعضل اولسون .

بو معنايه كوره « مسند » لفظى مرفوعه مساويدر .

١٠١ . — « مسند » كلمه‌سى بعضا « صحابينك اسناد ايتديكى احاديثى جامع اولان كتاب » معناسنه كلير . نته‌كيم « مسند احمد » دينور؛ « امام احمدك احاديث مذكوره‌يى جامع كتابى » ديمكدر .

اوچنجی فصل

(اسناد بحثنه دائردر)

١٠٢ .— بعضا بر حديثك ايكی سندی اولور ، يعنی ايكی طريق ايله روايت اولنور . بوصورتده مذكور سندلردن برينك رجالی ، يعنی راويلرينك عددی، ديكرندن قليل اولورسه عدد رجالی قليل اولان سنده « سند عالی » ديكرينه « سند نازل » تسميه اولنور .

١٠٣ .— سندك علو ونزولی ايكيدر : بری مطلق ، ديكری نسبيدر .

١٠٤ .— سند عالی ونازلدن هر برينك حضرت پيغمبره قدر عدد رجالی تعداد اولنوبده سند عالينك قلت رجالی تحقق ايدرسه بوسندلرده‌كی علو ونزول ، « مطلق » در .

١٠٥ .— سند عالی ونازلدن هر برينك عدد رجالی يالكز ائمهٔ حديثدن اوصاف عاليه صاحبی بر ذاته قدر تعداد اولنه‌رق قلت وكثرت بولنمش ايسه بوامامه قدر عدد رجالی آز اولان سند ديكره نسبتله « سند عالی » وفقط بونك علوی « نسبی » در . اول امامدن صكره حضرت پيغمبره قدر اولان وسائط سند عاليده تزايد ايتسه دخی انك علو نسبيسی باقيدر .

١٠٦ .— سند عالی ، هر حالده سند نازلدن زياده مرغوب ومعتبردر .

علو ونزول كرك مطلق وكرك نسبی اولسون .

چونكه ، سند عالی سند نازله نسبتله ، صحته دها قريب وآنده خطا احتمالی قليلدر .

زيرا رجال حديثدن هر برينك خطا ايتمسی وسهو ونسيانه دوچار اولمسی جائز ومحتمل اولمغله وسائط نه‌قدر زياده‌لشير وراويلرك عددی نه‌قدر چوغاله‌رق سند اوزارسه مظن تجويز خطا اوقدر زياده اولور .

١٠٧ .— علو نسبينك مرغوبيتنده كثرت متأخره‌نك ضرری يوقدر .

يعنی سند عالينك اتصال ايتديكی امامدن منتهای سنده‌قدر راويلرك عددی سند نازله نسبتله نه‌قدر تكثر ايتسه انك مقبوليتنه ضرر ويرمز .

چونكه اول امامك مشايخی ، يعنی تلقیٔ روايت ايتديكی راويلری ، اغلب احوالده ، ثقات عظام حضراتيدر .

١٠٨ .— سند نازلده بر مزيت اولوبده سند عاليده بولنمازسه سند نازل اول سند عاليدن اولی اولور .

سند نازل رجالنك ديكرندن دها موثوق ومعتمد واحفظ وافقه اولمسی ، ياخود سند نازلك اسنادينك دها ظاهر بولنمسی كبی . بوسببدن دينلمشدركه :

« ان الرواية بالنزول عن الثقات الاعدلينا »
« خير من العالی و الجهال المستضعفينا »

١٠٩ .— موافقت ، بدل ، مساوات ، مصافحه علو

نسبینك انواع مخصوصه‌سندندر .

١١٠ .— موافقت ، بر مصنفك شیخنه دیكر بر طریقدن واصل اولمقدر . مثلا (بخاری) قتیبه‌دن ، اوده امام مالكدن برحدیث روایت ایدر . بر راوی بوحدیثی بخاریدن روایت ایتدیكی صورتده اول راوی ایله قتیبه بیننده سكز شخص موجود اولوب اگر بخاری‌یه اوغرامقسزین « عباس ساذج » طریقیله قتیبه‌دن روایت ایدرسه قتیبه ایله بینلرنده یدی شخص موجود اولور . ایمدی بو راوی ایله بخاری بیننده بخارینك شیخنده موافقت حاصل اولمش وبونكله برابر ایكنجی اسناده « علو » بولنمشدر .

١١١ .— بدل ، بر مصنفك شیخنك شیخنه دیكر بر طریقدن واصل اولمقدر . نته‌كیم مثال سابقده اوچنجی بر طریقدن (قعنبی) یه ، آندن ده بخارینك شیخنك شیخی اولان امام مالكه اتصال ایدیلیر ایسه بوراده (قعنبی) قتیبه‌دن بدل اولمش اولور .

١١٢ .— مساوات ، بر راویدن آخر سنده قدر اولان اسنادك عدد جهتیله بر مصنفك اسنادینه مساوی اولمسیدر .

مثلا نسأی اون بر واسطه ایله حضرت پیغمبردن برحدیث روایت ایدوب دیكر بر راوی دخی دیكر بر طریقدن ینه اون بر واسطه ایله حضرت پیغمبردن اول حدیثی روایت ایدرسه اول راوی عدد اسناده نسأی‌یه مساوی اولمش اولور .

١١٣ .— مصافحه ، بر راویدن آخر سنده قدر اولان اسنادك بر مصنفك تلمیذینك اسنادیله عددجه مساوی اولمسیدر .

١١٤ .— علوك اقسام مذكوره‌سندن هر برینه مقابل نزولك برقسمی واردر .

دردنجی فصل

(حدیثك بزه كیفیت وصولی اعتباریله تقسیمی بیاننده‌در)

١١٥ .— حدیث ، بزه وصولی اعتباریله درت درلودر : برنجیسی متواتر ، ایكنجیسی مشهور (مستفیض) ، اوچنجیسی عزیز ، دردنجیسی غریب (فرد) در .

اقسام مذكوره‌نك متواتردن ماعداسنه « آحاد » و « خبر آحاد » دخی تسمیه ایدیلیر .

١ - حدیث متواتر

١١٦ .— حدیث متواتر ، روایتك هر موضعنده كذب اوزرینه اتفاقلری عقلا جائز اولمیان روات كثیره‌نك متوالیا نقل ایتدكاری حدیثدر .

١١٧ .— تواترك درت شرطی واردر :

برنجیسی ، كثرت عدددر . یعنی راویلرك جم غفیر اولمه‌لریدر .

ایكنجیسی ، عددرواتك كذب اوزرینه اتفاقلرینی عقل تجویز ایتمیه‌جك مرتبه‌یه واصل اولمسیدر . یعنی ، تواترده بر

عدد معين يوقدر، يالكز راويلرك عقلا كذب اوزرينه اتفاقلری استحاله درجه‌سنه وارمق لازمدر .

اوچنجيسی ، روايتك هر موضعنده بو كثرت عددك بولنمسيدر . يعنی سندك مبدأندن منتهاسنه دكين هر قرنده برجم غفير ديكر جم غفيردن روايت ايتمش اولمق لازمدر .

دردنجيسی ، قوم مذكورك خبر ويرديكی شی دليل عقلی‌يه مستند اولميوب سمع و رؤيت كبی حسه مستند اولمقدر . بو حالده برمملكت اهاليسی عالمك حدوثنی اخبار ايتسه‌لر تواتر اولماز .

١١٨ .— حديث متواترك وجودی نادردر . « من كذب علی متعمداً فليتبوأ مقعده من النار » حديثی « البينة للمدعی واليمين علی من انكر » حديثی متواتر اولديغی كبی ؛ « حديث شفاعت » ، « حديث حوض » ، « حديث رؤية الله » بعضلری عندنده تواتر ايله توصيف ايديلن احاديثدندر .

١١٩ .— تواتر ، علم يقين افاده ايدر [١] .

[١] بعض علما تواترك « علم نظری » افاده ايتديكنه ذاهب اولمشلرسه‌ده بو ذهابلری طوغری دكلدر . چونكه « نظر » تفكر معناسنه اولوب « بر مجهولی بولمق ايچون امور معلومه‌يی ترتيب ايتمك » ديمكدر . عوام ايچون بويله فكر ونظر ايله برشيئه استدلال ايتمك قابل اولماديغی ميدانده اولديغندن تواتر ايله انلرده علم حاصل اولمامق لازم كلير . حالبوكه تواترك عوام ايچون دخی علم حاصل ايتديكی شبهه‌دن وارسته‌در .

١٢٠ .— تواترده راويلرك عدالت و ضبط كبی صفاتی آرانماز ، همان آنكله عمل واجب اولور .

٢ .– حديث مشهور « مستفيض »

١٢١ .— حديث مشهور ، هر موضعده راويسی ايكيدن اكثر اولوب شروط تواتری جامع اولميان حديثدر .

بوكا « مستفيض » دخی دينلير .

« انما الاعمال بالنيات » حديثی بو قبيلدندر .

١٢٢ .— بعضاً « مشهور » تعبيری ، اسنادی ثابت اولمسه بيله السنه‌ده مشتهر اولان حديثه اطلاق اولنور . « علماء امتی كانبياء بنی اسرائيل » ، « ولدت فی زمان ملك عادل » ، « حب الهرة من الايمان » حديثلری بو قبيلدندر .

٣ – حديث عزيز

١٢٣ .— حديث عزيز ، راويسی كافهٔ مواضعده صراحةً ايكيشر وياخود بعضيسنده صراحةً و بعضيسنده ضمناً ايكی اولان حديثدر .

١٢٤ .— راوينك صراحةً ايكی اولمسندن مقصد سندك مبدأندن منتهاسنه واصل اولنجه‌يه دكين دائما ايكيشر شخص ايكيشر شخصدن روايت ايتمش اولمقدر . لكن بويله برحديث بولنه‌ماز .

١٢٥ .— راوينك ضمناً ايكی اولمسی ظاهرده اوچ و يا درت و يا دها زياده اولمسيله اولور ؛ چونكه بونلرك ضمننده

ایکی عددی موجوددر .

١٢٦ . — حدیث عزیزده لا اقل بر موضعده راوینك صراحةً ایکی اولمسی لازمدر . اکر هیچ بر موقعده صراحةً ایکی اولمیوبده ازید بولنورسه « حدیث مشهور » اولور .

٤ . — حدیث غریب « فرد »

١٢٧ . — حدیث غریب ، جمیع مواضعده ویابعضیلرنده راویسی واحد اولان حدیثدر .

بو حدیثه « فرد » دخی دینلیر .

لکن « غریب » تعبیری فرد نسبیده ، « فرد » لفظی ایسه فرد مطلقده کثیرالاستعمالدر (١٢٥ فقره) .

١٢٨ . — یالکز بر موضعده راوینك واحد اولمسی غرابتده کافیدر . مواقع سائره ده عدد رواتك کثرتی حدیثی غرابتدن قورتارماز . ولوکه او وحدت بر صحابیده واقع اولسون .

(بعض علما ، صحابینك وحدتی موجب غرابت اولمیه جغنه ذاهب اولدیلر) .

١٢٩ . — فرد ، ایکی درلودر : بری فرد مطلق ، دیکری فرد نسبیدر .

١٣٠ . — فرد مطلق ، سندك مبدأندن منتهاسنه دکین جمیع مواقعده دائما بر راوینك دیکر بر راویدن روایت اتمسیله حاصل اولور .

١٣١ . — فرد نسبی ، عدد رواتك بر موضعده واحد

اولوب مواضع سائره ده واحددن اکثر اولمسیله حاصل اولور .

١٣٢ . — بر حدیثك فردیتی ظن اولندقدن صکره بعض کره اول حدیثه لفظاً ویاخود معناً موافق دیکر بر حدیث بولنور .

بو توافق ، بعضاً طریق واحدده واقع اولور ؛ یعنی راوی بر طریق ایله بر حدیثی روایت ایتدکدن صکره ینه اول طریق ایله حدیث مذکوره لفظا ویاخود معنا موافق دیکر بر حدیث دها روایت ایدر . بو ایکنجی حدیثه (اسم فاعل صیغه سیله) « متابع » دینور .

بعضاً دخی ایکی طریقده توافق واقع اولور ؛ یعنی بر طریق ایله بر حدیث روایت اولندقدن صکره دیکر بر طریق ایله دخی حدیث مذکوره موافق دیکر بر حدیث بولنور . بو ایکنجی حدیثه « شاهد » تسمیه اولنور .

متابعت ، دخی بالذات راوی ایچون حاصل اولورسه یعنی متابعتی ینه اول راوی بولورسه اکا « تام » تسمیه اولنور . واکر راوینك شیخنده ویا شیخنك شیخنده حاصل اولورسه ، یعنی آنی شیخی ویا شیخنك شیخی بولمش ایسه اکا « قاصر » دینور .

و ، بر حدیث فردك بر متابعی موجود اولوب اولمادیغنی بیلمك ایچون جامعلرده ، مسندلرده ، کتابلرده طریق آرامغه « اعتبار » دینور .

١٣٣ . — بر حدیث فرد ایچون بو وجهله بر « متابع » ویا « شاهد » بولنورسه حدیث مذکور کسب قوت اتمش اولور .

تنبيهات

١٣٤ .— سائر فنونده اكثره ايچون حكم كل اولديغى حالده بو علمده بعضـا اقل، اكثر غالب كلير . نته كيم حديث عزيزك جمله رواتى صراحةً ايكيشر اولسه وفرد نسبيـنك بعض مواقعنده تواتر بولنسه ينه حديث عزيز بو فرد نسبيدن مقدمدر .

١٣٥ — حديثك غرابتى صحتنه منافى اولماز . چونكه راويلرى هپ عادل وضابط ذاتلر اوله جقدر .

١٣٦ .— بعض علما « فرد مطلق » تعبيرينى اصـل سندده كى غرابته، « فردنسبى » تعبيرينى اثناى سندده كى غرابته اطلاق ايتمشدر .

شويله كه اصل سندده غرابت واقع اولورسه ، يعنى سندك ابتداسنده راوى، واحد اولورسه ، فرد مطلقدر ؛ ولو آندن صكره راويلرك عددى مشهور درجه سنه واصل اولسون .

اثناى سندده غرابت واقع اولورسه ، يعنى سندك هر طرفنده رواتك عددى زياده اولوب يالكز بر جهتنده واحد اولورسه، فرد نسبيدر .

١٣٧ .— خبر آحادك اقسام ثلثه سندن هر برى ظن افاده ايدر .

١٣٨ .— خبر آحادده راويلرك « عدل » و « ضبط » كبى صفاتى تدقيق اولنمق لازم كلير .

١٣٩ .— خبر آحاد ، بعضا مقبول وبعضا مردود اولور .

اكر راوينك صدقى تحقق ايدرسه حديث مذكور «مقبول»

و آنكله عمل واجب اولور . واكر راوينك كذبى تحقق ايدرسه حديث مذكور «مردود» وانكله عمل متروك اولور؛ «جارودى» نك حديثلرى كبى .

١٤٠ .— خبر آحاد ، بعض قرائنك انضماميله علم نظرى افاده ايدر .

قرائن مذكوره اوچدر : برنجيسى خبر صحيحين (يعنى صحيح بخارى ومسلم) ، ايكنجيسى تعدد طرق ، اوچنجيسى ائمۀ ثقاتك روايتيدر .

اولاً ، امام بخارى ومسلمك بو علمده علو شانلرى وحد صحيحى تميزده كمال اقتدارلرى اولديغى كبى هر عصرده علما آنلرك كتابلرينى قبول ايله تلقى ايتدكلرندن بو كتابلرده برحديث بولنورسه حديث مذكورك صحتنده علم نظرى حاصل اولور .

شوقدر كه كتابين مذكورينده واقع اولان حديث ، حفاظ حديث طرفندن انتقاد ايدلمش اولورسه علم نظرى افاده ايتمز .

وكذا كتابين مذكورين بيننده برحديثك مدلولنده تناقض واقع اولوب ده برينى ترجيح دخى قابل اولمازسه اول روايتلردن هيچ برى علم نظرى افاده ايتمز .

ثانياً ، برحديث طرق متعدده ايله مروى اولوب « مشهور » درجه سنه واصل اولور وطرق مذكوره ضعف وعلتدن سالم بولنورسه علم نظرى افاده ايدر :

ثالثاً ، حفظ وثقه ايله معروف اولان امامرك روايت

ایتدکاری حدیث دخی علم نظری افاده ایدر .

١٤١ . اخطار — قرائن ثلثهٔ مذکوره‌نك علم نظری افاده ایتمسی انجق علم حدیثده عالم متبحر ، راویلرك احوالنی عارف ، علتلره مطلع اولان ذواته مخصوصدر .

بشنجی فصل

(حدیثك صفتی اعتباریله تقسیمی بیاننده‌در)

١٤٢ . — حدیث صفتی اعتباریله اوچدر : حدیث صحیح ، حدیث حسن ، حدیث ضعیفدر .

١٤٣ . — حدیث صحیح ، سندی مبدأندن منتهاسنه قدر متصلاً عادل وضابط اولان رواتك نقلی ایله ثابت اولان حدیثدر .

کرك ثبوت قطعی ایله ثابت اولسون ، حدیث متواترده اولدیغی کبی ؛ وکرك ثبوت ظنی ایله ثابت اولسون ، بروجه آتی صحیح لغیره‌ده اولدیغی کبی .

بوراده‌کی ثبوتدن مقصد عندالثقه ثبوتدر . واقعده کرك ثابت اولسون وکرك اولمسون . حتی حدیث صحیحك غیر ثابت وحدیث ضعیفك ثابت اولمسی جائزدر . چونکه ثقه‌دن خطا ونسیانك جواز صدوری عندالاکثر مسلمدر .

١٤٤ . — حدیث صحیحك اوچ شرطی واردر : عدالت ،

ضبط ، اتصالدر .

حدیث صحیحده راویلرك عدالتی لازمدر ؛ اصحابدن ماعدا اشخاصدن ضعفی معروف اولان راوینك وکذا شخصی ویا حالی مجهول اولان کیمسه‌نك حدیثی صحیح دکلدر . لکن اصحابده عدالت آرامق لازم کلمز ؛ زیرا انلرك جمله‌سی عادلدر .

حدیث صحیحده راویلرك ضبطی دخی لازمدر ؛ مغفل (میمك ضمی فانك فتحیله) یعنی احادیثده خطاسی کثیر اولان کیمسه‌نك روایت ایتدیکی حدیثه صحیح دینلمز . خطاسی صوابنه مساوی اولان کیمسه‌نك حدیثنده علما اختلاف ایتمشلرده ؛ طوغریسی بویله برشخصك وجودی مسلم اولمامقله برابر امر دینده احتیاطه رعایت ایچون اویله بر راوینك روایتی دخی خارج طوتلمق لازم کلیر .

حدیث صحیحده « اتصال » دخی لازمدر ؛ سندی منقطع اولان احادیث صحیح دکلدر . امام بخاری ومسلمك کتابلرینك صحتی حقنده ائمه اتفاق ایتمش اولمغله انلرده موجود اولان حدیث منقطعلر دخی عندالمحققین متصلدن معدود وبناء علیه صحیحدر .

(اخطار . — عسقلانی ایله نووی حدیث صحیحده معلل وشاذ اولمامسنی دخی شرط قیلمشلردر . لکن ایلروده بیان ایدیله‌جك حدیث شاذك « مردود » قسمنده عدالت و ضبط اولمادیغندن صحیحده داخل اولماز . اما غیر مردود قسمیله

حدیث معلل شروط مذکوره‌یی جامع اولورسه ، اکثر اصولیین ایله محدثیندن بعض محققینه کوره ، حدیث صحیحك قسم ثانیسنده داخل اولورلر . چونکه حدیث معللده تعلیلك ظاهراً منتفی اولمسی اوزرینه مجرد راویسنك کندندن اوثق ویا عدداً اکثر راویلره مخالفت ایتمسی ویا تفرد ایلمسی حدیثك ضعفنی موجب اولماز . شو قدرکه مرجوح ویا مقدوح اولدیغندن انکله عمل اولنماز . زیرا هر حدیث صحیح معمول به دکلدر) .

١٤٥ .— حدیث صحیحده امور ثلاثهٔ مذکوره‌نك شرط قیلنمسی حدیثك صدقنده غلبهٔ ظن حصول بولمسی مقصدینه مبتنیدر . امور دینیه مجرد حسن ظن ایله هرکسدن تلقی ایدیلمز . نته‌کیم بویله حسن ظن ایله شیوخ کاذبه ومبتدعه‌یه مقلد اولان کیمسه‌لرك چوغی ضلالتده قالمشلردر .

١٤٦ .— حدیث متواترده عدالت وضبط شرط اولمامقله برابر ینه حدیث صحیحدر . چونکه لدی الاستقراء شروط ثلاثهٔ مذکوره‌دن خالی هیچ بر حدیث متواتر بولنمامشدر .

١٤٧ .— صفات ثلاثهٔ مذکوره ، کلیٔ مشکك اولوب هر برینك درجات متفاوته‌سی واردر [١] .

---

[١] نته‌کیم « اربعهٔ عظام » ده ، یعنی ابوبکر وعمر وعثمان وعلی (رضی) ده ؛ و « اربعهٔ کرام » ده ، یعنی امام اعظم وشافعی ومالك واحمدده ؛ و « ستهٔ عظام » ده ، یعنی بخاری ومسلم وابوداود وترمذی

١٤٨ .— حدیث صحیح ایکی قسمدر : صحیح لذاته ، صحیح لغیره‌در .

١٤٩ .— حدیث صحیح لذاته ، کندنده صفات ثلاثهٔ مذکوره‌نك علی وجه الکمال موجود اولدیغی حدیثدر .

١٥٠ .— حدیث صحیح لغیره ، صفات ثلاثهٔ مذکوره‌ده ، ثقه‌نك معلومی اولان بر نوع قصور موجود اولوبده نقصان مذکور ، کثرت طرق کبی بر جهتله مندفع اولان حدیثدر .

١٥١ .— صفات مذکوره کلیٔ مشکك اولدیغندن علماء حدیث ، « صحیح لذاته » یی بر وجه آتی یدی درجه‌یه آیرمشلردر :

برنجیسی واك اعلاسی ، شیخینك (یعنی بخاری ومسلمك) اتفاق ایتدکلری حدیثدر ، بوکا « متفق علیه » نامی ویریلیر ؛ ایکنجیسی یالکز بخارینك تخریج ایتدیکی حدیثدر ؛ اوچنجیسی

ونسأی وابن ماجه‌ده عدالت وضبط صفتلرینك درجهٔ متساویه اوزره اولمادیغی امر معلومدر .

کرك مادهٔ مذکوره‌ده‌کی وکرك مواد آتیه‌ده‌کی افادات اکثر محدثینك ظاهر کلاملرندن مستفاد اولدیغی وجهله سرد ایدلشدر . اما تحقیقده اقسام آتیه‌ده‌کی نقصان انجق ضبط خصوصنده‌در . یوقسه عدالت ایله اتصال صفتلری صحیح لذاته‌ده نصلسه صحیح لغیره‌ده وحسن لذاته‌ده دخی اویله‌در . چونکه انلر زیاده ونقصانی قبول ایتمیوب انلرك قصوری مخالفلرینك وجودیله اولور . اما حدیث ضعیفك ایکی قسمنده‌ده صفات ثلثه ناقصدر .

یالکز مسلمك تخریج ایتدیکی حدیثدر ؛ دردنجیسی شیخیندن هیچ بری تخریج ایتمه‌مش ایسه‌ده انلرك شرطی اوزرینه واقع اولان حدیثدر ؛ بشنجیسی یالکز بخارینك شرطی اوزرینه واقع اولان حدیثدر ؛ آلتنجیسی یالکز مسلمك شرطی اوزرینه واقع اولان حدیثدر ؛ یدنجیسی انلرك شرطی اوزرینه واقع اولمامش ایسه‌ده دیکر علما عندنده صحیح اولان حدیثدر [١] .

---

[١] بخاری ایله مسلم ، قبول ایتدکلری شرطلره دائر کتابلرنده صراحة برشی بیان ایتمه‌مشلرسه‌ده ، کتابلرینك تتبعندن امور آتیه مستبان اولمشدر :

اولا ، هر ایکیسنك متفقاً قبول ایتدکاری شرط ، رجالنك ثقه‌دن ایدوکی « متفق علیه » اولان حدیثی تخریج ایتمکدر .

ثانیاً ، بخارینك منفرداً اتخاذ ایتدیکی شرط ، هر راوینك شیخی ایله ملاقات واندن استماع حدیث ایتمش اولمسیدر .

ثالثاً ، یالکز مسلمك شرطی ، تلامذه‌نك شیخلری ایله معاصر اوللری وبینلرنده ملاقات وسماعك ممکن اولمسیدر . مسلم حسن ظن ایده‌رك بوامکان ایله اکتفا وتلامذه‌نك روایتنی اتصاله حمل ایتمشدر .

بعض ثقات ، بخاری ایله مسلمك نقل حدیث ایتدکلری رجالدن بعضیلرینی وحتی انلرك بعض حدیثلرینی تضعیف ایلمشلردر . لکن بوتضعیفلری مذکور کتابلرك تصنیفندن صکره وقوعبولمشدر . وقت تصنیفده کتابین مذکورینك موثوقیتی متفق علیه ایدی . علی الخصوص بوکتابلره « متفق علیه » دینیلکدن مقصد اکثر علمانك اتفاقی دیمك اولمغله بعض علمانك مخالفتی مضر دکلدر . یاخود دینه‌بیلیرکه ، بخری ایله مسلم ، تصحیح خصوصنده بالجمله محدثینك تصحیحلرندن مقدمدر ؛ بناءً علیه انلرك

١٥٢ . — ماده‌سابقه‌ده مذکور اولان درجات سبعه‌نك بووجهله ترتیب ایدلمسی ، صحتك شرائط ثلثهٔ مذکوره‌سنه نسبتله‌در .

لکن درجات سبعهٔ مذکوره‌دن هانکی بری ، امور اخرایه نسبتله مافوقنده‌کی درجه‌یه راجح اولورسه اکا تقدیم اولنور .

نته‌کیم ، مسلمده بر حدیث مشهور واقع اولوبده حد تواتره واصل اولمامقله برابر علم افاده ایده‌جك برقرینه‌یه ملاقی اولورسه ، بخارینك تخریج ایتدیکی حدیث فرده ترجیح اولنور .

١٥٣ . — حدیث حسن ، کندنده صفات ثلثهٔ مذکوره

تصحیحنه بشقه‌سنك تصحیحی تعارض ایده‌مز .

بوسببدن علما امور آتیه‌ده اتفاق ایتمشلردر :

اولا ، قرآن عظیمدن صکره اصح کتب « بخاری » ایله « مسلم » اولوب بوامت انلری قبول ایله تلقی ایلمشلردر .

ثانیاً ، کتابین مذکورینده مندرج اولان هر حدیث « حدیث صحیح » اولوب انکله حکم ایدرز و بو کتابلره « صحیحین » دینلور . بونلردن ماعدا کتابلرده‌کی احادیث ثقه‌دن منصوص اولمادقجه انلر ایله حکم ایده‌میز .

ثالثاً ، « بخاری » من حیث المجموع « مسلم » اوزرینه مقدمدر . زیرا « بخاری » نك علمی دها واسع ، شرطی دها قوی ، زمانی مقدم ، کتابنك اتصالی زیاده ، رجالنك اتقانی غالب ، وانتقادی آندن آزدر . یالکز بخاریده انتقاد ایدیلن سکسان یدی ویالکز مسلمده انتقاد ایدیلن یوز حدیث اولوب ایکیسنده بردن انتقاد ایدیلن اوتوز ایکی حدیثدر .

يعنى عدالت وضبط واتصال صفتلرى ناقص اولوبده بو نقصانى كثرت طرق كبى برجهت ايله مندفع اولميان حديثدر .

بوكا « حسن لذاته » نامى ويريلور .

١٥٤ . — حديث ضعيف، كندنده صفات ثلثهٔ مذكوره بولنميان حديثدر .

١٥٥ . — حديث ضعيفده‌كى قصور ، كثرت طرق كبى، برجهتله مندفع اولورسه اكا « حسن لغيره » دينير .

١٥٦ . — حديث ضعيفك، صفات مذكوره‌ده‌كى قصورى بروجهله مندفع اولميان ديكر برقسمى واردر . راوينك كذب ايله متهم اولمسى وياحديثك شذوذى كبى . بو قسم ايلروده بيان ايديله‌جكدر .

١٥٧ . — كرك حديث صحيح ايله وكرك حديث حسن ايله احتجاج اولنور .

اما حديث ضعيف ايله،موضوع اولماديغى صورتده ، انجق فضائل اعمالده وترغيب وترهيبده، عمل جائزدر . حلال وحرام كبى احكامده ومعاملاتده حديث ضعيف ايله عمل ايديله‌مز . شوقدركه حديث مذكور برفعلك كراهتى كبى برماده حقنده وارد اولورسه تنزه واحتياط ايچون انكله عمل مستحب اولور.

عسقلانى ديوركه : فضائل اعمالده حديث ضعيف ايله عمل ايتمك ايچون اوچ شرط لازمدر ؛ برنجيسى ضعفى شديد اولماملیدر . نته كيم كذب ايله وفحش غلط ايله متهم اولان

كيمسه‌نك حديثى ايله عمل ايديله‌مز ؛ ايكنجيسى حديث مذكورك معمول به براصل وقاعده تحتنده مندرج اولمسيدر؛ اوچنجيسى انك ثبوتنه اعتقاد ايدلميوب احتياطه اعتقاد ايدلمسيدر.

١٥٨ . — بر كتابده موجود اولان بر حديث ايله احتجاج وعمل ايتمك ايچون حديث مذكورى ذاتاً مقابله ايديلن برنسخه‌دن اخذ ايتمليدر . بوقدرجقله اول نسخه‌نك صحتنه قطع وياغلبهٔ ظن حاصل اولور. ذاتاً هر كتابك هر مسئله‌سى بويله‌در.

١٥٩ . — « ترمذى » نك وسائر محدثلرك كتابلرنده « بو حديث ، حديث صحيح حسندر » ويا « حسن غريبدر » ويا « صحيح غريبدر » ويا « حسن صحيح غريبدر » كبى عباره‌لر كوريلور .

بونلر وجوه آتيه اوزره تفسير ايدلملیدر :

اكر بو صورتله مروى اولان حديثك اسنادى بر ايسه مجتهدك بو وجهله تعبير ايتمسى ناقل حقنده تردد حاصل ايتمش اولمسنه مبنيدر . ياخود عبارهٔ مذكوره‌نك معناسى « اول حديث بعض محدثينه كوره حسن، بعضلرينه كوره صحيحدر » ديمكدر.

اكر اسنادى متعدد ايسه ، « براسناده كوره حسن، بر اسناده كوره صحيحدر » ديمكدر .

بعض علما ديوركه : ترمذى‌يه كوره هر حديث حسن ، حديث صحيحدر .

التنجی فصل

(حديث محكم وتعارض بحثی)

١٦٠ .— برخبر ، معارضدن سالم اولورسه ، يعنی آكا مغاير برخبر كلمزسه اكا (احكام مصدرندن اسم مفعول صيغه سيله) « محكم » تسميه اولنور .

١٦١ — برخبره مغاير ديكر برخبر مردود وارد اولورسه ، اشبو خبر مردودك اصلا تأثيری اولميوب ينه خبر اول،منفرد ومعمول به اوله‌رق قالير .

١٦٢ .— برخبره درجهٔ قوتده مماثل ديكر برخبرتقابل ايدرسه ، انلرك بينی جمع ايتمك لازم كلير . بو وجهله جمعی قابل اولان نوعه « مختلف الحديث » دينور .

١٦٣ .— ايكی خبر تقابل ايدوبده بينلرنی تأليف ايتمك قابل اولمازسه ، تاريخ ورودلرنی تحری ايتمليدر .

ايكی خبرك تاريخلری معلوم اولديغی صورتده خبر ثانی « ناسخ » وخبر اول « منسوخ » در .

« نسخ » دن مقصد ، بردليل شرعی ايله ثابت اولان بر حكم شرعينك آندن مؤخر ديكر بردليل شرعی ايله رفع ايدلمسيدر .

« نسخ » باشلوجه اوچ شی ايله بيلنور : برنجيسی عين نصده نسخك تصريح ايدلمسيدر . نته‌كيم « كنت نهيتكم عن زيارة القبور الا فزوروها فانها تذكرة الآخرة » حديث شريفنده

وارد اولمشدر ؛ «اولجه‌سزی زيارت قبوردن نهی ايتمشدم ؛ لكن قبوری زيارت ايديكز ؛ زيرا آخرتی خاطره كتيرير» ديمكدر .

ايكنجيسی ، حديثين متعارضيندن برينك مؤخر اولديغنی صحابينك جزماً بيان ايلمسيدر .

اوچنجيسی ، تاريخ ورودلری معلوم اولمقدر .

اما، برحكم شرعی‌يه مغاير ، ديكر برحكم شرعی حقنده « اجماع امت » وارد اولورسه بواجماع حكم سابقی « ناسخ » دكلدر ، بلكه ديكر برناسخك وجودينه دلالت ايدر .

١٦٤ .— خبر ان متقابلانك تأليفی قابل اولمز وتاريخ ورودلريده بيلنمزسه حديثين مذكورين بيننده « تعارض » حاصل اولور .

١٦٥ .— حديثين متعارضيندن برينی ترجيح ايتديره‌جك برسبب بولنورسه ؛ بينلرنده تعارض مندفع اولور . حديث راجح ايله عمل وديكری ترك اولنور .

١٦٦ .— حديثين متعارضيندن برينی ترجيح ايتمك قابل اولمزسه ، ادله « تعارض » ايتمش ديمك اولمغله هيچ بريله عمل اولنميوب حقيقت حال ميدانه چيقنجه‌يه‌دكين توقف ايديلور .

١٦٧ .— اسباب ترجيح چوقدر . انلردن بعضيسی متن حديثه، بعضيسی سنده عائددر .

اسباب مذكوره‌دن باشلوجه‌لری : برحديثی روايت ايدن راوينك حفظی وياضبطی ويا عفتی ديكر حديثك راويسنه نسبتله

زیاده ، ویا اول حدیثك رواتی دیکرینه نسبتله کثیر ، ویاسندی « عالی » اولمق ؛ ویا اول حدیث امتك تلقی بالقبول ایتدیکی بر کتابده مندرج بولنمق کبی شیلردر .

مقصد ثانی

(راوی یه دائر مباحثی حاویدر)

برنجی فصل

(راوینك شرائطی حقنده‌در)

١٦٨ .— راوینك رواتی مقبول اولمق ایچون ایکی شرط واردر : عدالت ، ضبطدر .

١٦٩ .— عدل وعدالت ، مصدر اولوب لغتده جورك ضدیدر . جور ، دخی طریق مستقیمدن میل ایلمکدر . عدالتك اصطلاح شرعده‌کی معناسی آتیده بیان اولنور .

١٧٠ .— عدالت ، صاحبنی تقوی ایله مروته ملازمت ایتدیرن بر ملکه‌در .

١٧١ .— ملکه، نفسده رسوخ بولمش بر قوت وکیفیتدر، که جناب حق ورسولنی وکتیردیکی احکامی بیلمکدن وجناب حقه ورسولنه کاملیله محبت و انلردن زیاده‌سیله خوف ایلمکدن نشأت ایدر .

١٧٢ .— تقوی ، مطاوعت وفرط صیانت معناسنه‌در . اما لسان شرعده تقوانك ایکی معناسی واردر : بری عام ، دیکری خاصدر .

تقوانك معنای عامی ، آخرتده مضر اولان شیدن اجتناب ایتمکدر. بو معنایه کوره تقوانك عرض عریضی واردر؛ یعنی زیاده

ونقصانی قبول ایدر . ادنا درجه‌سی شرکدن اجتناب ، اعلا درجه‌سی سرینی حقدن مشغول قیله‌جق شیلردن تنزه وجمیع وجودیله خلقدن حقه انقطاع ایتمکدر [١] .

تقوانك معنای خاصی ، عقوبته کسب استحقاق ایتدیره‌جك شیلردن نفسنی صیانت ایلمکدر . کرك فعل قبیلندن وکرك ترك قبیلندن اولسون .

لسان اهل شرعده و محدثین عندنده تقوانك متعارف اولان معناسی بودر . حتی « تقوی » لفظی مطلق ذکر اولنوبده قرینه بولنمادیغی حالده بو معنی قصد اولنور .

بو معنای خاصه کوره « تقوی » اولاً شرکدن ، ثانیاً عملده فسقدن ، ثالثاً اعتقادده دخی سبب کفر اولمیان بدعتدن اجتناب ایتمکدن عبارتدر [٢] .

[١] « اتقوا الله حق تقاته » قول کریمنده کی تقوای حقیقیدن مرام بو درجهٔ اعلادر .

[٢] طریقتده دیورکه : فرط صیانت ، صغائر وشبهاتدن دخی اجتنابی اقتضا ایدر . لکن زمانمزده جمیع شبهاتدن اجتناب قابل اولمادیغندن وطاعت طاقته کوره اوله‌جغندن حرامه قریب اولان شبهات قویه‌دن ماعداسی تقوانك تعریفندن خارج قالیر . بناءً علیه متقی ایچون هرحرامدن وهر مکروه تحریمیدن اجتناب لزومی تعین ایدر . بکا قالیرسه بویله اولمق لازم کلیرسه‌ده العلم عندالله . حدیث شریفده « لایبلغ العبد ان یکون من المتقین حتی یدع مالا بأس به حذراً عما به بأس » بیورلسی بوکا دلالت ایدر ، « عبد ، بأس وشدتی اولان شیدن حذراً ، لا بأس به اولان شیلری ترك ایتدکجه ، متقیلر درجه‌سنه بالغ اولماز » دیمکدر .

« شرك » کرك خفی وکرك جلی اولسون [١] .

« فسق » دخی کرك حرام ایشلمکله و کرك واجبی ترکله اولسون .

بو حالده کبائردن اجتناب ایتمك « تقوی » ایچون بالاتفاق لازمدر . اما صغائردن لزوم اجتنابده اختلاف واردر . مذهب مختاره کوره صغائردن اجتناب شرط دکلدر . زیرا کبائردن اجتناب ایدن کیمسه‌نك صغائری معافدر، انکله عقابه مستحق اولماز [٢] .

شوقدرکه علی الدوام معصیت صغیره اوزرینه اقدام اولنورسه کبیره اولور [٣] .

١٧٣ .— مروت ، افعال خسیسه‌دن تنزه و افعال شریفه ایله اتصافدر .

افعال خسیسه ، چارشو و بازار یرلرنده ییوب ایچمك ، طریق عامده تبول ، ارازل ایله صحبت، صبیان ایله وکوکرجین ایله ملاعبه ، کثرت ضحك کبی شیلردر .

[١] تفسیر کبیرده دیور: برکیمسه مولاسنی بیلدکدن صکره بشقه‌سنه التفات ایدرسه بو التفات شرك اولوب اهل قلوبك « شرك خفی »دیدکلری بودر .

[٢] « ان تجتنبوا کبائر ما تنهون عنه نکفر عنکم سیئاتکم » قول کریمنده « سیئات » صغائر ایله تفسیر ایدلمشدر .

[٣] حدیث شریفده « لا صغیرة مع الاصرار ، و لا کبیرة مع الاستغفار » بیورلمشدر .

افعال شريفه ، هركسه مدارات ايتمك ، اخوانك نقايصنى
عفو ايلمك ، واهل زمانه بذل احسان ايتمك كبى شيلردر .
والحاصل ، « مروت » شرعاً مندوب اولانى ايشلمك ،
تنزيهاً مكروه اولانى ترك ايلمكدن عبارتدر [١] .

١٧٤ .— عدل روايت ، عدل شهادتدن اعمدر .

چونكه ، عدل روايت عبده دخى شامل اولديغى حالده
عدل شهادت ، شامل دكلدر .

١٧٥ .— ضبط ، راوينك مسموعنى ومرويسنى ايستديكى
وقت قابل استحضار اولهجق صورتده فوات واختلالدن حفظ
ايتمكدر .

١٧٦ .— ضبط ، محل اعتباريله ايكى درلودر : برى
ضبط صدر ، ديكرى ضبط كتابدر .

١٧٧ .— ضبط صدر ، مسموعنى تذكر و تكرير
ايدهرك زمان ادايه دكين قلبنى ممكن مرتبه نسياندن محافظه ايله
حاصل اولور .

١٧٨ .— ضبط كتاب ، مسموعى اولان حديثك محرر
اولديغى كتابى بعد التصحيح وقت ادايه دكين نزدنده حفظ
وصيانت ايدوب آخره اعاره ايتمهمسيله اولور .

چونكه اول كتابى برشخصه اعاره ايدرسه مستعيرك تغيير

[١] على القارى ديوركه : « تقوى » شرعاً مذموم اولان شيدن
اجتناب ايسه « مروت » عرفاً مذموم اولان شيدن اجتنابدر .

ايتمسندن قورقيلور .

اما كتابنى بشقهسنه امانت براقمق جائزدر .

١٧٩ .— ضبطك اشبو تعريفى ، حديثك لفظى ايله
روايت ايدلديكى صورتدهدر .

نتهكيم اصل ده بودر (٢٤٩ ماده) .

اما محققينك تجويز ايتديكى كبى حديث معناسيله روايت
اولنورسه « ضبط » بروجه زير تعريف اولنور :

ضبط ، كلامى بحق استماع ايتدكدن و مرام اولان معناى
لغوى ويا شرعيسنى اكلادقدن صكره جهد و غيرتله انى حفظ
ايتمك وادا ايدنجهيه دكين مذاكره ومراقبه ايله حفظنده ثبات
ايلمك وهانكى لفظ ايله ادا ايدهجكنى دخى بيلمكدر .

— ايكنجى فصل —

(طعن حقندهدر)

١٨٠ .— بر راوى حقنده ايكى صورتله طعن اولنه بيلير :
برى عدالتى ، ديكرى ضبطى حقندهدر .

١٨١ .— بر راوينك تعديل ويا جرحى ، موثوق
ومعتمد اولان بر ذاتك اخباريله ثابت اولور [١] .

[١] بعض علما شهادتدهكى تزكيهٔ علنيهيه قياساً بوراده دخى ايكى
كيمسهنك اخبارينى شرط قيلورلر .

چونكه تزكيه حكم منزله‌سنده اولمغله انده شهادت كبى تعدد لازم كلمز .

نته‌كيم احاديث دخى برمخبر معتمدك اخباريله ثابت اولمقده‌در .

١٨٢ ـ بركيمسه حقنده جرح ايله تعديل اجتماع ايدرسه جرح طرفى ترجيح اولنور . انك روايتى قبول اولنماز . زيرا جارحك علمى معدلك (يعنى تعديل ايدن كيمسه‌نك) علمندن زياده‌در .

١٨٣ ـ جرح ايله تعديلك اجتماع ايتديكى يرده معدل « جارحك سويلديكى سبب جرحى بيليرم ، لكن او ذات توبه ايتدى » دير ايسه تعديل جهتى ترجيح اولنور .

معدل ، جارحك ذكر ايتديكى سبب جرحى طريق معتمد ايله نفى ايتمزسه ايكيسنك روايتى تعارض ايدر .

مثلا جارح « اول راوى فلان كون ظلماً بر شخصى اولديردى » ديديكنده معدل بونى بر طريق معتمد ايله نفى ايتميه‌رك « بن يوم مذكوردن صكره اول شخصى بر حيات كوردم » ديرسه روايتلر تعارض ايدر [١] .

١٨٤ ـ بركيمسه تصريح سبب ايتمكسزين « فلان راوى عادلدر (ويا) ثقه‌در » كبى برصورتله تعديل ، وكذا « فلان راوى مجروحدر (ويا) ضعيف الحديثدر » كبى برصورتله جرح

[١] بعض علما بو حالده جارح ايله معدلدن عدالت جهتيله اكثر اولانى ، بعضيلرى ده احفظ اولانى ترجيح ايتمك ايسترلر .

ايلرسه نظر اولنور .

اكر اول كيمسه اسباب جرح وتعديلى بيلير برامام حاذق ايسه بو صورتله اولان جرح ويا تعديلى مقبولدر . واكر اويله برامام حاذق دكل ايسه اسبابنى ذكر ايتمدكجه كرك جرحى وكرك تعديلى مقبول اولماز .

بو افاده ، اكثر علمانك رأييدر .

اما مشهوره كوره اسباب تعديل چوق وتعدادى مشكل اولديغندن سببنى ذكر ايتمكسزين « تعديل » مقبولدر . لكن « جرح » بر امر ايله دخى حاصل اوله‌جغندن انجق سببنك ذكريله مقبول اولور . بوندن بشقه اسباب جرح حقنده ناس متخالفدر ، انلردن برى حقيقت حالده اسباب جرحدن اولميان برشيئى كندى زعمنجه سبب جرح عد ايدر . ايمدى سبب جرحى ذكر ايتمليدركه او سببك حقيقتده قادح ومانع اولوب اولماديغى معلوم اولسون [١] .

[١] بعض علما بونك خلافى رأيده بولنيورلر : انلره كوره ، اسباب عدالتده تصنع چوق اولور ؛ معدل اولان ذات تحقيق كيفيته كيرشمكسزين بركيمسه‌نك ظاهر حالنه اعتماد ايله انى تعديل ايدر . بو سببدن اسباب عدالت ذكر اولنماليدر .

بعض علما دخى ، كرك جرح وكرك تعديلك بلا تفسير غير مقبول اولديغنى درميان ايله ديورلركه سبب قدح اولميان برشى ايله جارحك جرح ايتمك احتمالى اولديغى كبى سبب تعديل اولميان شى ايله ده معدلك تعديل ايتمسى احتمالى دركاردر ، بناءً عليه هرايكيسنى يعنى هم سبب جرحى وهمده سبب تعديلى ذكر ايتمه‌ليدر .

١٨٥ .— عدالت حقنده‌كى وجوه طعن بشدر : برنجيسى راوينك كذبى ، ايكنجيسى كذب ايله اتهامى ، اوچنجيسى فسقى ، دردنجيسى جهالتى ، بشنجيسى ابتداعى يعنى مبتدع اولمسيدر .

١٨٦ .— ضبط حقنده‌كى وجوه طعن بشدر : برنجيسى فرط غفلت ، ايكنجيسى كثرت غلط ، اوچنجيسى مخالفت ثقات ، دردنجيسى وهم ، بشنجيسى سوء حفظدر .

اولاً — عدالت حقنده‌كى وجوه طعن

١ - كذب راوى ، حديث موضوع

١٨٧ .— كذب ، راوينك حديث نبويده عمداً يلانى ثابت اولمقدر .

اما سهواً كذبك حكمى بشقه‌در (١٩٥ ماده) .

١٨٨ .— راوينك يالكز بر حديثده عمداً كذبى عند الثقات معلوم اولورسه اول راوى كذب ايله « مطعون » اولور .

١٨٩ .— حديث نبويده ، ولو مدت عمرنده بركره عمداً كذبى اختيار ايدن راوينك تاريخ كذبدن كرك اول وكرك صكره وارد اولان هيچ بر حديثى قبول اولنماز . چونكه اويله بر كاذبك روايت ايتديكى هر حديثك كندى طرفندن مصنوع ومفترابه اولمسى احتمالى واردر .

ولو توبه ايتمش وحسن حال اكتساب ايلمش اولسون .

چونكه ، راوئ مذكورك بو كذبى الى يوم القيام طريق

مستمر اوله‌جغندن انك فسادى پك بيوك اولمغله بو وجهله زجر وتغليظ ايديلير [١] .

لكن شاهد زور بويله دكلدر . اكر توبه ايدرسه شهادت سابقه‌سى امر دينده مستمر اولميه‌جغندن ديكر قضيه‌ده شهادتى مقبول اولور .

١٩٠ .— كذب ايله « مطعون » اولان راوينك روايت ايتديكى هر هانكى بر حديثه موضوع ومختلق (يعنى مفترابه) تسميه اولنور .

كرك كذبى عيناً او حديثده ، وكرك ديكر بر حديثده اولسون .

يعنى بر حديثك « موضوع » اولمسيچون بر « راوئ مطعون » طرفندن روايت اولنمش اولمسى كافيدر . عيناً اول حديثك كذب ويا موضوع اولمسنك ثبوتى شرط دكلدر .

١٩١ .— « مبتدعين » امتى ضلالتده براقمق ايچون ، « زنادقه » دينى استخفاف و امتى تضليل ايچون پك چوق احاديث وضع ايتمشلر ؛ « متصوفه » فضائل سور حقنده ، « قصه‌جيلر » موعظه‌لرنده ترغيب وترهيب ايچون ؛ «شحاذلر» (يعنى تسئلده الحاح ايدنلر) اخذ مال ايچون وضع حديثى تجويز ايلمشلردر .

---

[١] بو افاده اكثر محدثينك رأينه كوره‌در . امام نووى كبى بعض علما راوئ كاذبك بعد التوبه روايتنك قبولنى تجويز ايتمشلردر .

بونلرك جمله‌سی ، دینی تغییر و نبی علیه‌السلام حقنده افترا ومسلمیندن حقی ستر دیمك اولدیغندن ، اجماع مسلمین ایله حرامدر [١] .

بلکه استخفاف و تضلیل ایچون وضع حدیث کفر اولدیغی گبی؛ ترغیب و ترهیب واخذ مال ایچون حدیث وضع ایتمك اویله بر حرامدرکه کفردن خوف اولنور ؛ حتی بونی‌ده « کفر » دیین واردر .

١٩٢ . — حدیث موضوعی بیله‌رك وموضوع اولدیغی بیان ایتمکسزین روایت ایتمك دخی بالاده بیان ایدیلن حکمده‌در . اما برکیمسه حدیث موضوعك موضوع اولدیغنی بیان ایدرسه انی نبی علیه‌السلامدن روایت ایتمش اولمیه‌جغندن او حکمده اولماز [٢] .

فی‌الحقیقه « قاضی بیضاوی » گبی بعض مفسرلر بعض احادیث موضوعه‌یی نقل ایتمشلردر . لکن دینه‌بیلیرکه ، بونلرك احادیث مذکوره‌یی ایراد ایله‌ملری کندیلرینه ویا بعض ثقاته کوره احادیث مذکوره‌نك تصحیح ، حسن ویا ضعیف اولمسنه ، ویاموضوع اولدیغنی بیله‌ملرینه مبنیدر .

[١] حدیث شریفده « من کذب علی متعمداً فلیتبوأ مقعده من النار » وارد اولمشدرکه حدیث متواتردر .

[٢] امام « مسلم » بوبابده حدیث آتی‌یی نقل ایدیور : « من حدث عنی بحدیث یری انه کذب فهو احد الکذابین » .

زیرا حدیثك صحتی واحوال سائره‌سی ثقاتك ظن غالبی اعتباریله‌در . نیجه حدیثلر واردرکه برقومه کوره صحیح ، دیکرینه کوره سائر برصفتی حائز ، واو برقومك نزدنده بالکلیه مجهول اولور . زیرا کرك صحتك وکرك اوصاف سائره‌نك اثباتی وادله‌سی ظنیدر ، قطعی دکلدر .

١٩٣ . — بر حدیثك موضوعیتی باشلوجه وجوه آتیه ایله بیلنور :

برنجیسی ، واضعك اقرار واعترافی ؛

ایکنجیسی ، راویسنك حالی ، ومثلا « فلاندن ایشتدم » دیه روایت ایلدیکی کیمسه‌نك کندی دنیایه کلمه‌دن اول وفات ایتمش اولمسی ؛

اوچنجیسی ، حدیث مرویك حالی ومثلا الفاظ ومعانیسنده رکاکت اولمسی ، عقله مخالف اوله‌رق تأویل قبول ایتمه‌مسی ؛

دردنجیسی ، حدیث مذکور ، امر دینده اصل اولدیغی جهتله ، امت بیننده نقل وروایت ایدلمسنه پك چوق دواعی موجود اولان بر معنایی متضمن اولدیغی حالده ، کسب تواتر ایتمه‌مسی ؛

بشنجیسی ، قصه‌جیلرك موعظه‌لرنده کثرتله موجود اولدیغی وجهله ، کوچوك برشیئه وعید شدید واوفاق برفعله وعد عظیم ایده‌رك افراط ایلمسی‌در .

علمادن برذات شو سوزی نه‌کوزل سویلمشدرکه التون

قلمله يازمغه شايسته‌در :

« اذا رأيت الحديث يباين المعقول ، اويخالف المنقول ، اويناقض الاصول ، فاعلم انه موضوع » .

(برحديثك معقوله مباين ، منقوله مخالف ، اصوله مناقض اولديغنى آكلارسه‌ك انك موضوع اولديغنى بيل) ديمكدر .

١٩٤ . — امور سابقه ايله برحديثك موضوعيتنه انجق علم حديث جهابذه‌سنك (يعنى نقاد خبيرينك) ثقه‌ومعتمدلرى حكم ايده‌بيلير ؛ حتى بويله حاكملرك دخى بو بابده خطا ايتديكى اولور .

نته‌كيم امام « جوزى » كبى بر ذاتك موضوعيتيله حكم ايتديكى احاديثه علما اعتراض ايدرك بعضيلرينك صحتنه ، بعضيلرينك حسننه ، بعضيلرينك‌ده ضعفنه قائل اولمشلردر [١] .

٢ . — راوينك كذب ايله اتهامى ، حديث متروك

١٩٥ . — راوينك كذب ايله اتهامى ، حديث نبويده كذبى ثابت اولميه‌رق اقوالنده كذب ايله معروف ومشهور اولمسيدر .

١٩٦ . — « اتهام كذب » ايله مطعون اولان راوينك حديثنه « متروك » تسميه اولنور .

١٩٧ . — حديث متروكك عقائد واحكامده تركى واجب اولديغى كبى هيچ بر يرده استعمالى جائز دكلدر . چونكه اتهام

[١] على القارى « علمانك موضوعيتنده اتفاق ايتدكلرى احاديثى بر رساله‌ده اقتصار ايتدم » ديمشدر .

كذب ايله مطعون اولان راوينك حديثى صحته محتمل اولمقله برابر « موضوع » اولمق احتمالى دركاردر .

١٩٨ . — « اتهام كذب » ايله مطعون اولان بر شخص كذبدن توبه وحالنى صدق وتقوى ايله اصلاح ايدوبده حالندن عندالثقات اثر صلاح لايح وظاهر اولورسه انك توبه‌سى بالاتفاق مقبول اولمغله حديثنده شروط صحت وحسن موجود اولديغى تقديرده انك حديثنى استماع وحديثيله احتجاج جائز اولور .

شوقدركه اولجه كذوب اولمسى ، توبه‌دن صكره دخى كذبنى ايهام ايتمكله شروط مذكوره بولنسه بيله حديثيله احتجاج واجب اولميوب جواز درجه‌سنده قالير .

٣ . — فسق راوى ؛ حديث منكر

١٩٩ . — فسق ، مصدر اولوب معناى لغويسى برشيدن چيقمق ، ومعناى شرعيسى دخى فعلاً ويا قولاً وياعتقاداً طاعت اللهدن خروج ايتمكدر .

بومعناى مصطلحه كوره فسقك عرض عريضى واردر : عصاته ، مبتدعينه ، كفاره شامل اولور . لكن عرف محدثينده معناسى خصوصيدر ، كه بروجه آتى بيان اولنور .

٢٠٠ . — فسق راويدن مقصد راوينك عملده فسقيدر . اما راوينك اعتقادده فسقى بوراده داخل اولميوب بدعتده داخلدر (٢٠٨ ماده‌يه باق !) . راوينك حديثده كذبى ، اقوالنده كذب ايله اتهامى شرعاً فسقده داخل اولديغى حالده

اصطلاح محدثينده فسقدن دها شديد وحكملرى اكا مباين اولوب برينك حديثى « موضوع » ديكرينك حديثى « متروك » در . بو سببدن فسقه مباين واكا قسيم اوله‌رق بشقه بشقه بر ر قسم عد ايدلمشلردر .

٢٠١ .— فسق ايله مطعون اولان راوينك حديثى « منكر » ده داخلدر .

لكن « منكر » تعبيرى حديث فاسقه مخصوص اولميوب « غفلت » و « كثرت غلط » ايله مطعون اولان راوينك حديثنه دخى « منكر » دينلديكى آتيده بيان اولنه‌جقدر (٢١٢ ماده) .

٤ .— جهالت راوى ، حديث مبهم

٢٠٢ جهالت راوى ، راوى يى تعيين ايدن لفظلك عند الثقات غير معلوم اولمسيدر ؛ لفظ مذكور ، كرك راوينك اسمى اولسون وكرك كنيه‌سى ويا لقبى ويا صنعتى وحرفتى كبى شيلر اولسون .

٢٠٣ .— جهالت راوى يى موجب اولان اسباب ، متعدددر :
برنجيسى ، راوى يى تعيين ايدن الفاظ ونعوت كثير اولوب اندن روايت ايدن كيمسه‌نك لغرض [١] اول راوينك معروف اولان اسمنى ترك ايده‌رك غير مشهورينى ايراد ايلمسيدر [٢] .

[١] اول راوينك كثير الروايه اولسندن ناشى انى ستر ايتمك كبى .

[٢] بوكبى حديثلرى جمع ايدن كتابلره (توضيحدن اسم فاعل صيغه‌سيله) موضح دينوره

بعضاً اوله بيليركه ، راوى يى تعيين ايدن الفاظ ونعوتك هر بريله بر ر شخص كندندن روايت ايدر . بو روايتلرى استماع ايدن كيمسه دخى مروى عنهك بر جماعت اولديغنه ذاهب اولور . حالبوكه حقيقتده جمله‌سى بردر [١] .

ايكنجيسى ، راوينك مقل الحديث اولمسى يعنى كندندن پك آز اخذ وروايت حديث ايدلمكله بين المحدثين مشهور اولمامسيدر .

اكر اول راويدن يالكز بر شخص روايت ايدرسه اكا « مجهول العين » دينور ، توثيق وتعديل ايدلمدكجه يعنى عدالت وضبطى معلوم اولمادقجه حديثى مقبول اولماز [٢] .

اكر راوىٔ مذكوردن ايكى ويادها زياده اشخاص روايت ايدوبده توثيق اولنمامش ايسه اكا « مجهول الحال » ويا « مستور » تسميه اولنور ، حالى ظهور ايدنجه‌يه دكين حديثنك قبولنده توقف ايديلور .

اوچنجيسى ، راويدن نقل ايدن كيمسه كرك اختصار ايچون وكرك سائر بر سببه مبنى انك اسمنى ابهام ايلمسى ومثلا « بكا بر رجل (ويا) بر شيخ خبر ويردى » ديمسيدر .

٢٠٤ .— راوينك جهالتى ، حقنده موجب طعن

[١] مثلا « محمد بن سائب بن بشر كلبى » دن محمد بن بشر ، حماد بن سائب ، ابو النصر ، ابو سعيد ، ابو هاشم كبى لفظلر ايله روايت ايدلمشدر .

[٢] بوكبى كندندن يالكز بر روايت صادر اولان رواتى جمع ايدن كتابلره « وحدان » دينور .

اولور . چونکه ثقه ویا غیر ثقه اولدیغی وثقه ایسه کاذب اولوب
اولمادیغی وکاذب اولدیغی صورتده دخی حدیثده‌می کاذب
ویاخود اقوالنده‌می کاذب ایدوکی بیلنه‌مز .

۲۰۵ .— راوئ مجهولك روایت ایتدیکی حدیثه «مبهم»
تسمیه اولنور .

۲۰٦ .— «حدیث مبهم» عندالاکثرین عقائد واحکامده
مقبول دکلدر . چونکه بر راوینك روایت ایتدیکی حدیثك عقائد
واحکام حقنده مقبول اولمسی هم ذات راوینك وهم ده عدالت وضبطنك
معروفیتنه متوقفدر . حدیث مبهمده ایسه بو شرائط مفقوددر .
شوقدر که راوئ مبهم اصحابدن اولورسه ، ومثلا تخریج
ایدن کیمسه «بکا بر صحابی (ویا) صحابه‌دن بر رجل خبر ویردی»
دیر ایسه ، صحابه‌نك جمله‌سی عادل وانلرده شروط قبول تماماً
موجود اولدیغندن ، حدیثلری هر حالده مقبول اولور [۱] .

۲۰۷ .— راوئ مبهم ، شایان اعتماد اولمق ایچون تعدیل
عباره‌سیله ذکر ایدیلیرسه ، ومثلا اندن تخریج ایدن کیمسه
«بکا بر عدل (ویا) بر ثقه (ویا) بر ضابط (ویا) بر حافظ
(ویا) بر حاکم خبر ویردی » دیر ایسه ، بونده بعض علما
تعدیل ایدن ذاتك موثوق اولدیغنه وتعدیلك اصل بولندیغنه نظر
ایده‌رك حدیث مذکورك مقبولیتنه ذاهب اولمشلر ایسه‌ده ،

[۱] حدیث شریفده «اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم» وارد
اولمشدر .

طوغریسی اول راوئ مبهمك اسمی تصریح ایدلمدکجه حدیثی
مقبول اولماز .

زیرا ، اول راوئ مبهمك بو مخرج عندنده ثقه اولوب
دیکرلری نزدنده مجروح اولماسی قابلدر . علی الخصوص اسمنك
مبهم تجیله‌رك ذکرندن اعراض ایدلمسی موجب اشتباه اولوب
قلبه تردد القا ایدر .

شوقدرکه ، روایت مذکوره ائمهٔ اربعه کبی اسباب جرح
وتعدیلی عارف بر امام حاذق ومجتهد کاملدن صادر اولورسه
روایتی مقبول اولور . حتی بونك مقبولیتی‌ده کندی مذهبنده
اولانلره واکا موافقت ایدنلره مخصوصدر ،

ه — بدعت راوی ، حدیث مردود

۲۰۸ .— بدعت « ابتداع » مصدرندن بر اسم اولوب
محدث (یعنی احدث اولنمش) معناسنه‌در ، کرك عادتده وکرك
عبادت ویا اعتقادده محدث اولسون .

« بدعت » ك بین الفقها معروف اولان معناسی صدر اولدن
صکره محدث اولان شیدر . حتی فقهایه کوره بدعت : کفر ،
حرام ، مکروه ، مباح ، مستحب ، واجب ، فرض قسملرینه آیریلیر .

« بدعت » ك معنای شرعیسی شارعك قولاً ویافعلاً ،
صریحاً ویا اشارةً اذنی منضم اولمقسزین اصحاب زمانندن صکره
امر دینده تحدث ایدن زیاده ویانقصاندر . بو معنایه کوره «بدعت»

عادته‌شامل اولمیوب بعض اعتقادات و عباداته مقصور اولور [١].
لکن « بدعت » ذکر اولندقده‌ذهنه‌تبادر ایدن ، اعتقادده بدعتدر ؛ بونك مقابلی اهل سنت وجماعتك اعتقادیدر . محدثینه کوره‌دخی بومعنای متبادر مقصود اولوب شوقدرکه کفره‌تشمیل ایدلمز . بوحالده‌بین المحدثین « بدعت » بروجه آتی تعریف اولنور.

٢٠٩ .— بدعت‌راوی ، راوینك اهل سنت وجماعته کوره ادلهٔ اربعه دن بریله ویا براهین عقلیه ایله رسول علیه السلامدن معروف اولان جزئی وکلی معتقداتدن برینه مخالف برشیئه ، جحود وعناد طریقیله اولمیه‌رق مجرد برنوع شبههٔ صحیحه وتأویل صحیح ایله اعتقاد ایلمسیدر .

بناء علیه بین المحدثین بدعتده باشلوجه ایکی شرط معتبردر :
برنجیسی ، امر دینه مخالف اولان شیئه برشبههٔ صحیحه وتأویل صحیح ایله اعتقاد ایدلمکدر .

شبههٔ صحیحه‌دن مقصد عندالعلما معتدبه اولان شبهه‌در ، یوقسه اوهام وخیالاتدن عبارت اولان شبهه‌لر دکلدر .

تأویل صحیحدن مقصد ، شبههٔ مذکوره نك غیر مشهور اولسه‌بیله ، بعض قواعد عربیه‌یه موافق اولمسیدر ، ولوکه غیریقینی اولان قواعد اسلامیه وقواعد عربیهٔ مشهوره‌یه مخالف اولسون .

[١] « کل بدعة ضلالة » و « من احدث فی امرنا هذا مالیس منه فهو رد » حدیث شریفلرندن مقصد بودر .

اگرچه بوموافقت شرط اولمیوبده هردرلو تأویلات تجویز ایدلسه یریوزنده هیچ بر زندیق قالماز [١] .

بوسببدن اهل سنت دیرلرکه نصوصی ظاهرندن صرف ایده‌جك دلائل قطعیه بولنمادقجه ظواهرینه حمل ایتمك لازم کلیر . ظواهرندن عدول ایله اهل باطنك ادعا ایتدیکی معانی‌یه حمل ایتمك کفر والحاددر [٢] .

ایکنجیسی ، اعتقاد مذکور جحود و عناد طریقیله اولمامليدر؛ اگرجحود وعناد طریقیله‌اولورسه، بوکیفیت انکار حق وامارهٔ کذب واستهزاء شریعت‌اولدیغندن کفردر.

٢١٠ .— مبتدع کافرك حدیثی ، عقائد واحکامده بالاتفاق مقبول دکلدر ؛ چونکه شرط عدالت مفقوددر . عند الاکثرین فضائل اعمالده دخی مقبول دکلدر. فقط بعض علما مبتدع کافر کندی مذهبنه معاونت ایچون کذبك حلنی اعتقاد ایتمزسه انك حدیثنی فضائل اعمالده قبول ایدیورلر .

٢١١ .— مبتدع مسلمك حدیثی عقائدواحکامده بالاتفاق « مردود » در ، چونکه شرط عدالت مفقوددر . فضائل اعمال حقنده روایت ایتدیکی حدیث مختلف فیه ایسه‌ده ینه

[١] مثلا « هرکیم الوهیت دعواسنده بولنورسه بودعواسنده‌صادقدر» دیین شخصك سوزی نصل تأویل اولنه بیلیر ؟

[٢] حتی صاحب طریقت دها ایلرو کیده‌رك ، مبتدعین شبهه ایله مؤول اولمقله برابر انلرك وجوب تکفیرینه قائل اولیور .

توزعا « مردود » در .

مبتدع مسلمك فضائل اعمالده‌كى حديثنده درت قول وارد اولمشدر .

برنجيسى، اكثر علمانك قولنه كوره ، حديث مذكور مبتدعك بدعتنه داعى اولماز واكا قوت ويرمزسه مقبولدر ، كندى مذهبنه داعى اولورسه مقبول دكلدر .

قول ثانى‌يه كوره ، مبتدع مذهبنه معاونت ايچون كذبى استحلال ايتمزسه حديثى مقبولدر . استحلال ايدرسه مقبول دكلدر.

قول ثالثه كوره ، حديث مبتدع على الاطلاق مقبولدر .

قول رابعه كوره — كه بو قول امام مالكه نسبت ايدلمكده‌در — حديث مبتدع على الاطلاق غير مقبولدر؛ چونكه مبتدع بدعتى سببيله فاسق اولوب فاسقك روايتى ايسه مردوددر.

شيخين كبى بعض علما برطاقم مبتدعلرك حديثلريله احتجاج ايتمشلرسه‌ده ، ديه بيليرزكه شيخينك شيخلرى ايچنده بعضيلرينك ابتداعى صحيحينك تأليفندن صكره ثابت اولمشدر. وياخود ابتداعلرى بعض علمايه كوره‌در . شوراسى ده واردركه شيخينك مبتدعلرى ايراد ايله‌ملرى سائر شواهدى تقويه ايچوندر.

ثانياً ، — ضبط حقنده‌كى وجوه طعن

٦ ؛ ٧ — فرط غفلت ؛ كثرت غلط ؛ حديث منكر

٢١٢ . — غفلت ، اكثراً ، سماعده وتحمل حديثده اولور.

٢١٣ . — غلط ، اكثراً سماعده واداء حديثده اولور.

بو اصطلاحلرك عكسى ده مستعملدر .

٢١٤ . — غفلت ايله غلط متقارب ايسه‌لرده بينلرنده شو وجهله فرق واردركه : غلطده‌كى خطا ، جمعيت خاطر اثناسنده وقوع بولور . اما غفلتده‌كى تساهل ، حال تحمل ويا اداده — يازى يازمق ويا بشقه‌سيله تكلم ايتمك كبى — فهمى اخلال و ذهنى اشغال ايده‌جك شيلرله اشتغال اثناسنده وفكر پريشانلغى صره‌سنده وقوع بولور .

٢١٥ . — غفلت ايله غلطك كثرتى ، يعنى صوابدن اكثر ويا اكا مساوى اولمه‌لرى شرطدر. زيرا انسان، غلط ونسياندن خالى اولماديغندن ، جزئيات قبيلندن اولان غفلت و غلطى معافدر .

٢١٦ . — غفلت ويا غلطى فاحش اولان راوينك حديثى « منكر » وعقائد واحكامده « مردود » در .

٨ — مخالفت ثقات ، حديث مدرج ومضطرب ومصحف ومحرف

٢١٧ . — مخالفت ثقات ، راوينك بر ثقه‌يه ويا كندندن اوثق بر ذاته مخالفت ايتمسيدر .

٢١٨ . — مخالفت ثقات ، فقدان ضبط و حفظدن وحديثك تذكر و تكرار ايدلمه‌مسى حسبيله تغيير و تبديلدن صيانت ايدلمه‌مسندن نشأت ايتمكله ، ضبطه متعلق وجوه طعندن عد ايدلمشدر .

٢١٩ . — مخالفت ثقات، حديثده « شذوذ »ى ايجاب ايدر.

٢٢٠ . — مخالفت ثقات ، بعضاً اسنادده و بعضاً متنده واقع اولور . حديث مدرج ، حديث مضطرب ، حديث شاذ ومنكر ، حديث مصحف ، حديث محرف كبى .

اولاً - حديث مدرج : مدرج متن ، مدرج اسناد

٢٢١ . — مدرج ، (ادراجدن اسم مفعول اولوب) « مدخل فيه » يعنى كنديسنه بر اجنبينك ادراج وادخال اولنديغى شيدر .

مدرج اصول حديثده بروجه آتى تعريف اولنور .

٢٢٢ . — حديث مدرج ، كرك متنده وكرك اسنادنده ادراج واقع اولان حديثدر [١] .

٢٢٣ . — حديث مدرج ايكى قسمدر :

برنجيسى « مدرج متن » دركه « مدرج » كلمه‌سنك غالب وشايع اولان معناسى بودر. حتى « مدرج » لفظى مطلق اوله‌رق ذكر اولنورسه بومعنا قصد اولنور .

ايكنجيسى « مدرج اسناد » در .

٢٢٤ . — مدرج متن ، الفاظى بيننه راوى طرفندن - كرك كندى كلامندن وكرك برشخص آخر كلامندن - بعض لفظلر ادخال ايدلمش اولان حديثدر .

[١] حديث مدرج حقنده خطيبك براثرى واردركه ابن حجر عسقلانى طرفندن تلخيص ايدلمشدر .

٢٢٥ . — مدرج متن ، اوچ درلودر :

برنجيسى ، متنك آخرنده ادراج واقع اولان حديثدر . مدرج متنده غالب اولان حال ، بو « ادراج فى الاخر » در . چونكه چوق كره بر جملهٔ اجنبيه جملهٔ حديث اوزرينه عطف اولنور ، ياخود كلام نبى عليه السلامه بلا فصل كلام صحابه‌دن وياكلام اسلافدن برشى ضم ايديلير .

ايكنجيسى ، متنك اولنده ادراج واقع اولان حديثدر . بو درلو ادراج دخى قسم ثالثه نسبتله اكثردر .

اوچنجيسى ، متنك اواسطنده ادراج واقع اولان حديثدر .

٢٢٦ . — مدرج اسناد ، اسنادنده ادراج واقع اولان حديثدر .

٢٢٧ . — مدرج اسناد ، بش صورتله وقوع بولور :

برنجيسى ، ادراجك فاعلى اولان راوى نزدنده بشقه بشقه اسنادلر ايله روايت ايدلمش ايكى متن موجوداولديغى حالده اول متنلرك ايكيسنى بردن مذكور اسنادلرك يالكز برى ايله روايت ايله‌مسيدر .

ايكنجيسى ، كذلك راوى نزدنده بشقه بشقه اسنادلر ايله روايت ايدلمش ايكى متن موجود اولديغى حالده اول حديثلردن برينى كنديسنه مخصوص سند ايله روايت ايتمكله برابر متن مذكوره آنده اولميان بر لفظى ديكر متندن كتوروب ضم ايله‌مسيدر .

اوچنجیسی ، بر راوی بر حدیثك متنی بر جهتی ناقص اوله‌رق شیخندن بالذات استماع ایدوب ینه متن مذکوری دیکر برشخص واسطه‌سیله اول شیخدن و فقط تام اوله‌رق استماع ایتدیکی حالده حدیث مذکوری تام اوله‌رق بلاواسطه شیخندن استماع ایتمش کبی روایت ایله‌مسیدر .

بونك دیکر برصورتی‌ده شویله اولورکه . بر راوی بر حدیثك متنی بر جهتی ناقص اوله‌رق براسناد ایله استماع ایتدیکی کبی ینه متن مذکوری دیکر بر اسناد ایله تام اوله‌رق استماع ایتمش ایکن برنجی اسناد واسطه‌سیله حدیث مذکوری تام اوله‌رق روایت ایدر .

دردنجیسی ؛ بر راوی بر حدیثی اسانید مختلفه ایله بر جماعتدن یعنی اشخاص متعدده‌دن استماع ایتدیکی حالده حدیث مذکوری اول اسنادلردن یالکز بریله روایت وفقط « بکا فلان وفلان خبر ویردی » دیه‌رك اول راویلرك جمله‌سنی اشبو اسنادده جمع ایله‌مسیدر .

بشنجیسی ، راوی اسنادی (یعنی راویلری) ذکر ایتدکدن صکره کندینه بر عارضه کلوب متن حدیثی سویلیه‌جك یرده کندی طرفندن برکلام سویله‌مسی اوزرینه انی استماع ایدن بعض کسان بو سوزی متن حدیث ظن ایده‌رك اول راویدن استماع ایتدیکی وجهله روایت ایله‌مسیدر .

٢٢٨ .— ادراج ، برغرض صحیحه و مصلحت عظیمه‌یه

مستند اولورسه ممنوع دکلدر .

غرض صحیحدن مقصد ، مثلا حدیث مذکوردن شرع شریفه موافق بر حکم استنباطنی بیان ایتمك ، یاخود حدیث مذکورك مجملنی ایضاح ایلمك ، ویاخود اول حدیثی کندینك برکلام محققنه دلیل مقامنده کتیرمك ، ویاخود کندی کلامنی حدیثه دلیل عد ایتمك کبی شیلردر .

٢٢٩ .— اما ادراج ، برغرض فاسده مبنی اولورسه ممنوعدر .

غرض فاسددن مقصد ، مثلا حدیثی اهل باطلك ادعا ایتدیکی بر معنایه حمل ایتمك ومذهب باطلنی بیان و مشرب عاطلنی تقویه ایلمك کبی شیلردر .

(اکثر علما ادراجك جمله اقسامنك حرمتنه قائل اولمشلر ایسه‌ده بو مقامده صواب اولان افاده اتیان ایدلمشدر).

٢٣٠ .— بر حدیثده ادراج بولندیغی درت صورتله معلوم اولور :

برنجیسی ، مدرج فیه اولان حدیثدن ادراج اولنان مقداری تفریق و تمییز ایده‌جك دیکر بر روایت ورود ایله‌مسیدر .

ایکنجیسی ، بروجه محرر ادراج وقوعنی بالذات راوینك تنصیص وتصریح ایتمسیدر .

اوچنجیسی ، حقیقت حاله مطلع اولان ائمه ثقاتك اول

حديثده ادراج بولنديغنى بيان ايله‌ملريدر .

دردنجيسى ، نبى عليه‌الصلاة والسلامك اويله برشى سويله‌مسنك مستحيل اولمسيدر .

ثانياً ـ حديث مضطرب

٢٣١ . — مضطرب ، (اسم فاعل صيغه‌سيله) مختلف معناسنه‌در .

٢٣٢ . — حديث مضطرب ، وجوه مختلفه اوزره مروى اولان حديثدر .

٢٣٣ . — بو اختلاف ، بعضاً حديثك اسنادنده وبعضاً متننده اولور ، ووجوه عديده اوزره بولنور .

برنجيسى ، متن حديثده تقديم ويا تأخير ايتمكدر . بوكا « مقلوب المتن » دينور . نته‌كيم ابوهريره حديثنده « ورجل تصدق فاخفاها حتى لا يعلم شماله ماينفق يمينه » وارد اولديغى حالده بعض روات « حتى لايعلم يمينه ماينفق شماله » ديه روايت ايتديلر .

ايكنجيسى ، حديثك سندنده يعنى راويلرنده تقديم ويا تأخير ايتمكدر . بوكا « مقلوب‌الاسناد » دينور . « مرة بن كعب » و « كعب بن مره » كبى ، كه بونلردن هر برينك اسمى ديكرينك باباسنك اسميدر .

اوچنجيسى ، متنده تزيد ويا تنقيص ايتمكدر.

دردنجيسى ، اسنادنده تزيد ويا تنقيص ايتمكدر . اسنادده

تزيد اولنورسه « مزيد » دينور .

بشنجيسى ، ابدالدر ؛ يعنى برراوينك يرينه ديكر راوى ، برمتنك يرينه ديكر متن وضع ايتمكدر . بعضا بركيمسه‌نك درجهٔ حفظنى اكلامق ايچون امتحان طريقيله ابدال ايديلير ، لكن بوحالده مقصدك حصولندن صكره ابداله ختام ويرلمك شرطدر .

٢٣٤ . — بعضا برحديثده اختلافات مذكوره‌دن يالكز بردانه‌سى واقع اولور . بعضا جمله‌سى ويابعضيلرى بر حديثك متننده وياسندنده وياخود هر ايكيسنده اجتماع ايدر .

٢٣٥ . — اختلافات مذكوره بعضا بر راوى طرفندن اولور ، بعضا ايكى ويا دها زياده راويلر طرفندن وقوعبولور .

٢٣٦ . — اضطراب ، حديثك ضعفنى موجب اولور .

چونكه بر حديثده اضطراب وقوعى (يعنى وجوه‌مختلفه‌ايله روايت ايدلمسى) حديثك صحت‌وحسننك شرطى اولان ضبطك فقدانني اشعار ايدر وصحت وحسن مفقود اوله‌رق اكا ضعف طارى اولور .

لكن اشبو اضطراب ، ثقات طرفندن واقع اولورسه حديثك صحت وحسنه ضرر ويرمز وضعفنى موجب اولماز ؛ نته‌كيم صحيحينده (يعنى بخارى‌ومسلمده) اولان اضطرابلر بو قبيلدندر .

٢٣٧ . — حديث مضطربده روايات متخالفه‌دن برى وجوه ترجيحدن بريله ترجح ايدرسه اضطراب مندفع اولور .

نته‌كيم راويسنك حفظى و ياخود مروى عنه اولان ذات
ايله كثرت صحبتى معروف اولمق اسباب ترجيحدندر .

بو صورتده حديث راجح « محفوظ » و يا « معروف »
وحديث مرجوح « شاذ » و يا « منكر » اولور .

ثالثاً : شاذ، منكر

٢٣٨ .— « شاذ » كلمه‌سى « شذوذ » دن اسم فاعل
در . « شذوذ » لغت عربده يالكز قالمق ومخالف اولمق وانفراد
ايتمك معناسنه‌در . اما اصطلاح اهل حديثده بروجه زير تعريف
اولنور .

٢٣٩ .— شاذ ، عادل و ضابط اولان ثقاتك روايت
ايتديكى حديثه متنا و يا سنداً مخالف اوله‌رق روايت ايديلن
حديثدر ، راويسى كرك ثقه اولسون وكرك اولمسون .

٢٤٠ .— اكر شاذك راويسى ثقه اولمازسه «مردود» در ،
كرك عملياتده وكرك اعتقادياتده انكله عمل ايديلمز .

٢٤١ .— اكر شاذك راويسى ثقه اولورسه مقابلى اولان
حديثك راويسى دخى عادل وضابط اولديغندن ايكيسندن برينى
اسباب ترجيحدن بريله ترجيح ايتمك لازم كلير .

اسباب ترجيحدن باشلوجه‌لرى (١٦٧) ماده‌ده بيان
اولنمشدر .

اكر اسباب مذكوره‌دن بريله ايكى حديثدن برينى ترجيح
ايتمك ممكن اولمازسه توقف اولنور .

اكر اسباب ترجيحدن برى بولنورسه راجح اولانه «محفوظ»
مرجوح اولانه « شاذ » تسميه اولنور .

بو ايكنجى معنايه كوره اولان شاذ هر نه قدر « مردود »
اولميوب مقبول ايسه‌ده مرجوح اولمغله انكله عمل ايديلمز .

٢٤٢ .— منكر ، (انكاردن اسم مفعول صيغه‌سيله)
بر راوئ ضعيفك روايت ايتديكى حديثه متناً و ياخود سنداً
مخالف اوله‌رق اندن دها ضعيف بر راوى طرفندن روايت
ايديلن حديثدر .

٢٤٣ .— « منكر » ه مقابل اولان حديثه « معروف »
تسميه ايديلور .

٢٤٤ .— تعريف مذكوره كوره «منكر» ايله «معروف» دن
هر برى متناً و سنداً ضعيف ايسه ده ، حديث منكرده اولان
ضعف ، حديث معروفه نسبتله زياده‌در .

٢٤٥ .— « شاذ » ايله « منكر » مرجوح ، « محفوظ »
ايله « معروف » راجحدر . شوقدر فرق واركه «محفوظ» ده
اصلا ضعف اولميوب « معروف » ايسه ضعيف ومع مافيه منكره
نسبتله راجحدر .

بناءً عليه ، اقسام اربعهٔ مذكوره هپ يكديكره متباينندر[١].

---

[١] ١ - حاكم ايله تبعه‌سى « شاذ » ايله « منكر » ده قيد مخالفتى
اعتبار ايتمديلر ؛ بوكا كوره لفظين مذكورين بروجه آتى تعريف ايديلور:
منكر، منفرداً بر راوئ ضعيف طرفندن روايت ايديلن حديثدر .

رابعاً ، مصحف ومحرف

٢٤٦ .— حديث مصحف ، سياقده صورت خطك بقاسيله برابر بر حرفك ويا حروف متعددهنك نقطهسى تغيير

شاذ ، منفرداً بر راوئ موثوقك روايت ايلديكى وهيچ بر كيمسهنك بو روايتده كنديسنه متابعت ايلمديكى حديثدر .

٢ ـ امام خليل ايله تبعهسى قيد مخالفتى اعتبار ايتمدكارى كبى « شاذ » ده راوينك ثقه اولمسنىده اعتبار ايتميوب يالكز روايتنده تفردينى اعتبار ايتديلر .

٣ ـ برديجى (حافظ ابو بكر احمد بن هرون البرديجى) وتبعهسى « شاذ » ده راوينك ثقه اولمسنى وهر ايكيسنده قيد مخالفتى اعتبار ايتمدكارى كبى « منكر » ده راوينك ضعفنى دخى اعتبار ايتمديلر . بونلره كوره « شاذ » ايله « منكر » بر راوينك منفرداً روايت ايلديكى حديثدر .

بوحالده شاذ ايله منكردن هر برينك هم مقبولى ، هم مردودى واردر .

وينه بونلره كوره « منكر » صورت مذكورهيه مخصوص اولميوب انكله سائرندن اعمدر . حتى بو اصطلاحه كوره فسق ايله ، غفلت ايله ، كثرت غلط ايله مطعون اولان كيمسهنك روايتى « منكر » ده داخلدر .

٤ ـ ابن صلاحى ايله نووى عندنده « شاذ » ايله « منكر » بر معناده اولوب ثقاتك روايت ايتديكى حديثه مخالف اولهرق برفرده مخصوص اولان حديثدر .

بوحالده هرايكيسى ده « مردود » در .

٥ ـ « عسقلانى » (ابن الحجر احمد بن على بن محمد العسقلانى) نك بيانه كوره « شاذ » راويسنه جميع احوالده سوء حفظ لازم اولان حديثدر . اصطلاحده منازعه يوقدر (٤٠ ماده).

اولنان حديثدر . « تخيموا بالعقيق » حديثى كبى [١] كه اصل حديث « تختموا » در .

٢٤٧ .— حديث محرف ، سياقده صورت خطك بقاسيله برابر بر حرفك ويا حروف متعددهنك شكلى تغيير اولنان حديثدر .

٢٤٨ .— تصحيف و تحريف ، چوق كره متنده واقع اولور . اسماء اسانيدده واقع اولديغى ده واردر .

لاحقه

اختصار حديث وروايت بالمعنى

٢٤٩ .— متن حديثى عمداً تغيير و اختصار وبر لفظى لفظ آخر ايله تبديل ايتمك جائز دكلدر .

لكن ، امور مذكوره مدلولات الفاظه عالم اولان كيمسه حقنده جائز اولور . چونكه عالم اولان بر ذات ، حديثدن ابقا ايتديكى مقداره تعلق اولميان جهتى ، دلالت بوزلميهجق ومعنى مختل اولميهجق صورتده ، تنقيص ايدهبيلور .

بو جوازك وجهى شودركه ، عربدن ماعدا اقوامه احاديثى كندى لغتلريله اكلايهجقلرى وجهله شرح و ايضاح ايتمك بالاجماع جائزدر ؛ بو صورتده احاديث مذكورهيى لغت عرب ايله شرح ايتمهنك جوازى اولويتده قالور .

---

[١] عقيق مكه دن مدينه يه كيدر ايكن ايكنجى مرحلهنك اسميدر .

بعض علما كرك اختصار حديثك وكرك روايت بالمعنانك على الاطلاق عدم جوازينه ذاهب اولمشلر ، بعضيلرى هر ايكيسنى على الاطلاق تجويز ايتمشلر ، بعضيلرى ده يالكز مفرداتده روايت بالمعنانى تجويز ايلمشلردر .

احاديثى كندى الفاظى ايله نقل ايتمك هر حالده اولى اولديغنده شبهه يوقدر . چونكه لفظ حديثده بر نكته اوله - بيلوركه انى ناقل اكلاميوب منقول اليه اولان ذات ادراك ايدر . حديث شريفده « رب مبلغ اوعى من سامع » وارد اولمشدر : (نيجه مبلغ اليهلر واردر ، كه بندن ايشيدن كيمسه‌دن دها زياده حفظ و ادراك ايدرلر) ديمكدر . فى الحقيقه مجتهدين عظام حضراتى بو صفتى حائزدرلر .

قاضى عياض ديوركه : « محسن اولميانلرك تسلطندن محافظه ايچون روايت بالمعنى قاپوسنى سد ايتمه‌ليدر » .

٩ - وهم راوى ، حديث معلل

٢٥٠ .— وهم راوى ، راوينك توهم اوزرينه بناء روايت ايلمسيدر .

٢٥١ .— وهم ، اكثراً اسناده واقع اولور .

موصولى ارسال ، مرفوعى وقف ، راوئ ضعيفى ثقه يه ابدال ايتمك كبى .

نادراً متنده واقع اولور .

برحديثى ديكرينه ادخال ايتمك كبى .

٢٥٢ .— وهمه اطلاع ، علم حديثك اك غامض ودقيق جهتيدر .

بو اطلاع ، انجق فن حديث اربابندن فهم ثاقب صاحبى اولوب اسانيد ومتونى حفظ ايدن و راويلرك عدالت وضبطده و سائر احوالده مراتبنى و اسانيد ومتونك احوالنى بيلن ذوات كرام ايچون حاصل اولور . ائمهٔ اربعه وائمهٔ سته كبى .

يعنى وهمه مطلع اولمق ايچون رجال اسانيدى واختلاف متونى تتبع ، وطريقلرى جمع ، وانلرى احاديث مجموعه‌لرندن و مسانددن استقصا ، وهر حديثك روايتك اختلافنه وضبط واتقانلرينه نظر ايتمك لازمدر .

بو وجهله فلان حديثك موصول ويا مرسل اولديغى وسائر راويلرك روايتى توهم ايدوكى اكلاشيلير وترجيح حاصل اولور .

حديثك علتنه ناظر اولان « ناقد » حديثده بر قصور اولديغنى بيلور ، اما انى بيان ودعواسنه حجت اتيان ايده‌من .

٢٥٣ .— وهمى اولان راوينك حديثى (تعليلدن اسم مفعول صيغه سيله) « معلل » در .

٢٥٤ .— حديث معلل ، متنده ويا اسنادنده علت واقع اولان حديثدر .

٢٥٥ .— بو علمده « علت » اوچ معنايه اطلاق اولنور :

برنجيسى ، حديثك صحتنى جرح ايتميه‌رك طعن وقدح ايدن اسبابدر ، كه اول حديث ايله عملى منع ايدر . بو مقامده مرام

اولان معنی، بودر.

ایکنجیسی ، حدیثك صحتنی جرح ایدن سببلردر ؛ راوینك کذبی ، غفلتی ، سوء حفظی کبی .

اوچنجیسی ، حدیثك صحتنی جرح ایتمدیکی کبی طعن وقدح دخی ایتمه‌ین اسبابدر ؛ برراوی‌یه ثقه طرفندن متصلاً روایت ایدیلان برحدیثی مرسل اوله‌رق روایت ایلمسی کبی .

۲۵۶ . — حدیث معللده علت، انجق ظاهراً شروط صحتی جامع اولان متنه ویا سنده تطرق ایدر .

اسباب تعلیلی بیلمك، انجق طرق حدیثی جمع وروانك اختلافنده ، ضبطنده ، اتقاننده ، عدالتنده اعمال فکر ونظر ایله قابل اولور .

بوسببدن اسباب مذکوره‌یی هر برثقه کسدیره‌میوب انجق علم حدیثده کرك درایت وکرك روایت جهتیله مهارت وحذاقت اربابی اولانلر بیلور .

بو میدانده امام بخاری ، احمد حنبلی ، دار قطنی کبی پك آز کیمسه‌لر آت اویناده بیلمشلردر .

۱۰ - سوء حفظ ، حدیث متوقف فیه

۲۵۷ . — سوء حفظ ، راوینك صوابی خطاسنه غالب وحفظ وتخطری سهو ونسیا نندن اکثر اولمامقدر .

کرك خطاسی صوابنه غالب وکرك ایکیسیده مساوی اولسون . سهو ونسیانی دخی کرك حفظ وتخطرینه غالب وکرك

مساوی اولسون .

۲۵۸ . — بالاده بیان ایدیلان فرط غفلت وکثرت غلط ایله اشبو سوء حفظ بیننده شو وجهله فرق واردرکه: فرط غفلت ایله کثرت غلطده اعتبار ، غفلت وغلطك کثرتنه‌در . اما سوء حفظده اعتبار ، خطا ایله سهو ونسیانك کثرتنه‌در . غفلت وغلط ایله سهو ونسیان بیننده‌کی فرق ظاهردر [۱] .

۲۵۹ . — سوء حفظ ایکی درلو اولور : برقسمی راوی‌یه جمیع حالاتنده لازم اولان سوء حفظدر . دیکری راوی‌یه جمیع حالاتنده لازم اولمیوب برسببدن طولانی طاری اولان سوء حفظدر ؛ بوقبیلدن سوء حفظه دوچار اولان راوی‌یه (اسم فاعل صیغه‌سیله) مختلط دینور .

راویٔ مختلطه اختلاطك وسوء حفظك طاری اولمسنه سبب، بر خرابیته ویا بر ضرره ویا برعارضه‌یه دوچار اولمسی ؛ ویا اوغلنك وفاتی ، ویا مالنك چالنماسی کبی اسبابدن بریله عقلنه فساد طاری اولمق وفعل وقولنده عدم انتظام بولنمقدر ؛ یاخود معتمدی اولان کتابك ذهاب وغیوبتی سببیله برمرجع

---

[۱] سهو ایله نسیان بینی شو وجهله تفریق اولنورکه: « سهو » صورت اشیانك یالکز « مدرکه » دن زوالندن عبارتدر ، صاحبی جزئی بر اخطارایله تنبه ایدر . « نسیان » ایسه صورمذکوره‌نك هم « مدرکه » دن ، همده « حافظه » دن زوالیله حاصل اولور ، بونده اخطار کافی اولمیوب تحصیل جدید لازمدر .

بولنميوب حفظنه مراجعتله خطا ايلمكدر .

٢٦٠ . — سوء حفظدن تخلص، انجق اصلا خطاسى اولمامق ، ياخود صوابى خطاسندن زياده ايشيدلمكله حاصل اولور. وكذا سهو ونسياندن بالكليه عارى اولمالى، ياخود حفظ واتيانى سهو وخطاسنه غالب كلملیدر .

٢٦١ . — سوء حفظى اولان راوى‌يه اكر سوء حفظ لازم ايسه انك حديثى « مردود » در . سوء حفظ لازم اولميوب ده صكره‌دن طارى اولديغى صورتده نظر اولنور : اكر بو روايت كنديسنه سوء حفظ طارى اولمقسزين واقع اولمش ايسه حديثى « مقبول »، وطارى اولدقدن صكره واقع اولمش ايسه « مردود » اولور . اما تاريخى معلوم اولماديغى تقديرده حديثى « متوقف فيه » در .

خاتمه

برنجى بحث

(صيغ ادايه دائردر)

٢٦٢ . — صيغ ادا ، يعنى روايت حديثده استعمال ايديلن صيغه‌لر، سكز مرتبه اوزره‌در .

برنجى مرتبه ، سمعت (يعنى ايشيتدم) وحدثنى (يعنى بكا تحديث ايتدى) لفظلريدر. مثلا « فلاندن شويله ايشتدم » ويا « فلان بكا شو حديثى تحديث ايتدى » دينور .

لفظان مذكوران بالذات شيخدن لفظ حديثى منفرداً استماع ايدن كيمسه طرفندن قوللانيلور ؛ اما راوى مستمع متعدد اولورسه، يعنى شيخدن استماع هنكامنده برقاچ كشى برابر بولنمش ايسه جمع صيغه‌سيله سمعنا (ايشتدك) ياخود حدثنا (بزه تحديث ايتدى) لفظلرى استعمال اولنور .

بو ايكى لفظ ، راوى ايله شيخى بيننده واسطه احتمالنى قطع ايتديكندن قائلنك شيخدن استماع ايتديكنه بالجمله صيغ ادادن زياده دلالت ايدر .

ايكنجى مرتبه ، اخبرنى (بكا خبر ويردى) وقرأت عليه (انك ياننده اوقودم) لفظلريدر [١] .

بو لفظلر، بنفسه شيخنك ياننده قرائت ايدن كيمسه طرفندن ايراد اولنور . لكن « قرأت » كلمه‌سى صورت حالى دها زياده ايضاح ايتديكندن « اخبرنى » تعبيرنى قوللانمقدن خيرليدر .

بوراده دخى، لفظان مذكوران، راوينك منفرد اولديغنه دلالت ايدر . راوى متعدد اولديغى صورتده جمع صيغه‌سيله اخبرنا (بزه خبر ويردى) وقرأنا عليه (انك ياننده اوقودق) لفظلرى ايراد اولنور .

اوچنجى مرتبه، قرأ عليه و انا اسمع (بو حديث، فلان

[١] بعض علما « تحديث » ايله « اخبار » بيننده مرتبه جهتيله فرق اولماديغنه ، بعضيلرى دخى من حيث اللغه بينلرنده فرق يوغيسه‌ده اصطلاحاً بينلرى تفريق ايلديكنه قائل اوليورلر .

شيخك يانده اوقوندى ، بنده ايشتدم) صيغه‌سيدر .

دردنجى مرتبه ، انبأنى (بكا انباء ، يعنى اخبار ايتدى) صيغه‌سيدر .

صيغهٔ مذكوره ، لغةً اخبار معناسنه اولديغى كبى ، متقدمين محدثين اصطلاحنده دخى اخبار معناسنه ايسه‌ده ؛ عندالمتأخرين « اجازت » مقامنده قوللانيلور ، « بكا اجازت ويردى » معناسنى افاده ايدر .

بشنجى مرتبه ، ناولنى (بكا بو حديثى مناوله ايتدى ، يعنى يازلمش اوله‌رق يداً بيد ويردى) صيغه‌سيدر .

« مناوله » دن مقصد ، حديثك مكتوب اولديغى نسخه‌يى شيخك تلميذينه اعطا ايتمسيدر .

آلتنجى مرتبه ، شافهنى (فلان بكا شفاهاً سويلدى) صيغه‌سيدر .

يدنجى مرتبه ، كتب الى بالاجازة (فلان كيمسه بو حديثى بكا يازدى و روايته اجازت ويردى) صيغه‌سيدر .

بو صيغه ، شيخك محل آخرده بولنان تلميذينه حديث شريفى تحرير و ارسال ايتديكى و روايته اجازت ويرديكى صورتده استعمال اولنور .

ائمهٔ محدثيندن برجماعته كوره ، اجازته مقارن اولمسه بيله ، مجرد كتابت ايله روايت حديث جائزدر ؛ چونكه كتابت اذن واجازته قرينه‌در .

سكزنجى مرتبه ، سماعه ، اجازته ، عدم سماعه محتمل اولان صيغه‌لردر . « عن » ايله وارد اولان روايتلر كبى . (ماضئ معلوم صيغه‌سيله) قال ، ذكر ، روى كلمه‌لرى دخى صيغ مذكوره‌دندر .

ايكنجى بحث

(اجازت حقنده‌در)

٢٦٣ .— اجازت ، راوى‌يه بر كتاب معينك روايتى ايچون شيخك اذن ويرمسى وكيفيت روايتى‌ده تعيين ايلمسيدر . اجازت ويرنه « مجيز » ، آلانه « مجازله » ، اول كتابه « مجازبه » دينور .

اجازتك طرق معروفه‌سى مشافهه ، مكاتبه ، مناوله ، وجادت ، وصيت ، اعلامدر . اما اجازت عامه ، اجازت مجهول ، اجازت معدوم ، اجازت معلقه ايله روايت معتبر دكلدر .

٢٦٤ .— صيغ ادادن « مشافهه » صيغه‌سى ، شفاهاً وقوع بولان اجازت ملفوظه معناسنده مستعملدر . « شافهنى » ديمك « بكا شفاهاً اذن ويردى » معناسنه كلير . صيغ مذكوره‌دن « انبأنى » كلمه‌سى دخى عندالمتأخرين اجازت ملفوظه‌ده مستعملدر .

٢٦٥ .— « مكاتبه » صيغه‌سى دخى ، اجازت مكتوبه‌ده مستعملدر . « كتب الى » ديمك بكا شيخم يازوب روايته اذن ويردى معناسنه‌در . لكن بو افاده متأخرين محدثينه كوره‌در (٢٦٢ يدنجى مرتبه) . اما متقدمين عندنده « كتب الى » صيغه‌سى

شيخك تلميذينه يازديغى حديثده استعمال اولنور، كرك اجازت ويرمش اولسون وكرك ويرمسون .

٢٦٦ .— مناوله ، وجادت ، وصيت ، اعلام طريقلريله روايت ايتمك ايچون شيخك اذن ويرمسى شرطدر. بلااجازت طرق اربعهٔ مذكوره ايله روايت ايديلهمز .

٢٦٧ .— مناوله ، انواع اجازتك ارفع و اعلاسىدر . زيرا بونده مأذون به اولان حديث ثبت وحفظ اولنمشدر .

« مناوله » ده شيخ ، حديثك محرر اولديغى نسخهيى طالبه ويرهرك ، ياخود طالب نسخهٔ مذكورهيى شيخك يانه احضار ايليهرك ، شيخ طالبنه « ايشته بو حديثى بن فلاندن روايت ايدييورم ، سن دخى بندن روايت ايت » ديمهليدر .

حتى بو اجازت دخى كافى اولميوب شيخك نسخهٔ اصليهيى تلميذينه تمليك ويا اعاره ايدهرك تلميذينى تمكين ايتمسى دخى شرطدر . اكر ويرديكى نسخهيى درحال استرداد ايدرسه بو مناولهنك عادى اجازتدن اصلا فرقى ومزيد ارتفاعى يوقدر .

٢٦٨ .— « مناوله » ايله روايتك صحتنده اجازتك شرط اولمسى ، اكثر علمانك قوليدر . لكن بعض علما بونده اجازتى شرط قيلميورلر . حقيقته اوفق اولانده بودر . چونكه مجرد كتابت ايله يعنى حديثى يازوب بر مملكتدن ديكر مملكته كوندرمك ايله روايت حديث ، ائمهدن بر جماعته كوره تجويز ايدلمش واجازت تصريح ايدلمسه بيله مجرد « كتابت » اجازته

قرينه عد اولنمشدر . حالبوكه ايكيسيده اذندن خالى اولديغى حالده « كتابت » ايله « مناوله » بيننده، يعنى رسالهٔ حديثى برمحلدن ديكر محله ارسال ايتمكله يداً بيد ويرمك بيننده نه فرق واردر؟ بلكه يداً بيد ويرمكده وثوق دها زيادهدر .

٢٦٩ .— وجادت، بركيمسهنك ، كاتبى كندنجه معلوم اولان يازلمش برحديثى بولمسيدر . بو صورتده بولان كيمسه « فلانك يازيسيله شو حديثى بولدم » ديه روايت ايدهبيلور . اما اول كاتب طرفندن روايته مأذون ومجاز اولمادقجه اندن نقل طريقيله « فلان كيمسه بكا شويله خبر ويردى » ديهمز .

٢٧٠ .— بركيمسه حين وفاتنده ويا ديار آخره اثناى سفرنده حديثك اصل نسخهسنى برشخصه وصيت ايدرسه ، ائمهٔ متقدميندن برجماعت موصى له اولان شخصك موصيدن روايتنى تجويز ايتمشلرسهده ، اكثر علمايه كوره وصيت ايدن كيمسه اذن ويرمدكجه موصى له اولان شخص مجرد كتابك كندينه وصيت اولنمهسيله اول اصلى موصيدن روايت ايدهمز.

٢٧١ .— اعلام ، شيخك « فلان كتابى فلاندن روايت ايدرم » ديه طلبهسندن برينه خبر ويرمسيدر . تلميذ ، روايت ايچون شيخدن اجازت آلمادقجه مجرد بو اعلام ايله اندن روايت ايدهمز .

٢٧٢ .— اجازت عامه ، مجاز لهك تعميم ايدلمسيدر . مجاز لهك تعميم ايدلمسندن مقصد، مثلا « جميع مسلمينه

بندن روايت حديث ايتمه‌لرى ايچون اذن ويردم » ياخود « بنم زمان حياتمه واصل اولانلره اجازت ويردم » ويا « فلان اقليم اهلنه (ويا) فلان بلده اهلنه اجازت ويردم » كبى عباره‌لردر .

اجازت عامه ، حكمسزدر .

اما مجاز بهك ، يعنى احاديث و كتبك تعميمى جائزدر .

٢٧٣ . — اجازت مجهول ، تعيين شخص ايتمكسزين غير معلوم بر كيمسه‌يه روايت حديث ايچون اذن ويرمكدر .

بر لفظ مبهم ذكر ايتمك ، اسباب مجهوليتدندر .

اجازت مجهول دخى اعتباردن ساقطدر .

٢٧٤ . — اجازت معدوم ، يعنى هنوز وجوده كلمه‌ين كيمسه‌يه اذن ويرمك دخى غير معتبردر . مثلا « فلان كيمسه‌نك دنيايه كله‌جك ولدينه اجازت ويردم » دينسه بو اجازت ايله روايت اولنه‌ماز . بعض علما ديوركه : اكر معدوم بر موجوده عطف ايديلورسه ومثلا بر كيمسه‌يه خطاباً « سكا وسندن طوغه‌جق ولده اذن ويردم » دينورسه بو اجازت صحيح اولور . لكن دها طوغرييى بونكده صحيح اولماميسيدر .

٢٧٥ . — اجازت معلقه ، اذن و اجازتى بشقه بر شخصك مشيتنه تعليق ايتمكدر . بو اجازت دخى صحيح دكلدر . اما بالذات مجاز لهك مشيتنه تعليق اولنورسه و مثلا بر كيمسه‌يه خطاباً « ايسترسه‌ك سكا اجازت ويردم » دينورسه صحيح اولور .

٢٧٦ . — بو افادات ، عند العلما اصح اقواله مستنددر .

اما « خطيب » روايت مجهولدن ماعداسنى تجويز و بونى مشايخدن برجماعتدن حكايه ايديور .

از آن جمله ، قدمادن « ابوبكر بن داود » و « ابوعبدالله منده » اجازت معدومى ، و « ابوبكر بن خيثمه » اجازت معلقه‌يى استعمال ايتمشلردر .

بوندن بشقه اجازت عامه ايله پك چوق علما روايت ايتمشلردر . حتى بعض حفاظ بو علمانك اساميسنى جمع وكثرتلرندن ناشى حروف هجا ايله ترتيب ايلمشلردر .

٢٧٧ . — امور اربعهٔ مذكوره امر روايتده تجويز توسع ديمك اولمغله مرضى دكلدر . زيرا اجازت خاصهٔ معينه‌نك صحتنده بيله عند القدما اختلاف واقع اولمش و بونك صحت و اعتبارى انجق عند المتأخرين استقرار ايتمشدر . مجرد اجازت ايسه سماع حديثدن بالاتفاق دوندر .

اكر ، صور مذكوره‌ده اولديغى كبى ، اجازتده استرسال واقع اولورسه ضعفى دها زياده اولور .

مع مافيه اجازت مذكوره‌يه استناداً روايت ايتمك البته معضل اوله‌رق ايراد حديثدن بر درجه‌يه قدر خيرلودر .

اوچنجى بحث

(بعض مهمه‌لر بياننده در)

٢٧٨ . — عند المحدثين ، بيلنمسى لازم اولان بر طاقم

مواد مهمه واردركه باشلوجه‌لرى شونلردر : راويلرك طبقاتى ، تاريخ ولادت ووفاتلرى ، جرح وتعديل جهتيله حاللرى وجرح وتعديلك درجاتى ، رواتك اسامى وكنا والقابى ، نسبتلرى ، مواليك انواعى ، شيخ ايله طالبك آدابى ، سن تحمل وادا ، حديثك صفت كتابت وعرض وسماع واستماعى ، حديث ايچون اصول رحلت ، حديثك اصول تصنيفى ، واسباب حديثدر .

٢٧٩ .— اصطلاح محدثينده طبقه‌دن مقصد ، سنّاً ولقاءً اشتراك ايدن برجماعتدن عبارتدر .

اصحاب عظام حضراتنه يالكز شرف صحبت ايله مشرف اولمه‌لرى اعتباريله نظر ايدنلر ، جمله‌سنى برطبقه اعتبار ايتمشلر ايسه‌ده ، قبول اسلامده مسابقتلرى ومشاهد فاضله‌ده بولنمه‌لرى كبى قدر زائدلره اعتبار ايدنلر . انلرى طبقات مختلفه‌يه آيرمشلردر .

اصحابدن صكره كلن تابعينه دخى بعض اصحابدن اخذ وتلقىٔ حديث ايتمه‌لرى اعتباريله نظر ايدنلر ، جمله‌سنى برطبقه عد ايدوب ، مشايخه ملاقاتلرينى نظر اعتباره آلانلر ، طبقاته تقسيم ايلمشلردر .

٢٨٠ .— رواتك تاريخ ولادت ووفاتلرينى بيلمك ، فائده‌دن خالى دكلدر . بركيمسه بعض مشايخ ايله ملاقات ادعاسنده بولنورسه ، بوادعانك نفس الامره موافق اولوب اولماديغى ، انجق تاريخ ولادت ووفاتلرينك بيلنمسيله اكلاشيلور .

٢٨١ .— احوال روات ، اك زياده اعتنا ايديله‌جك موادّدندر ؛ شويله‌كه راويلرك جرح ويا تعديل اولندقلرينى

وياخود حاللرينك مجهول بولنديغنى بيلوب حديثنى اكا كوره محاكمه ايتمه‌ليدر .

٢٨٢ .— جرح وتعديلك درجات متفاوته‌سى واردر .

٢٨٣ .— مراتب جرحك اك شديدى ، جرحده مبالغه‌يه دلالت ايدن صيغه‌لر اولوب بونلردن (افعل يعنى) اسم تفضيل صيغه‌سى كافه‌سندن زياده شدته دلالت ايدر . « فلان اكذب الناس » كبى . « اليه المنتهى فى الوضع » و « ركن الكذب » عباره‌لرى دخى بودرجه‌ده‌در . بوصيغه‌دن صكره « دجال » ، « وضاع » ، « كذاب » كلمه‌لرى كلور .

مراتب جرحك اك خفيفى « فلان لين (ياخود) سيئ الحفظ (ياخود) فيه ادنى مقال » كبى سوزلردر .

جرحك شو ايكى مرتبه‌سى بيننده برطاقم مراتب متفاوته واردر : « فلان متروكدر (ياخود) ساقطدر (ياخود) فاحش الغلطدر (ياخود) منكر الحديثدر (ياخود) ضعيفدر (ياخود) قوى دكلدر » افاده‌لرى كبى .

٢٨٤ .— درجات تعديلك اك اعلاسى ، مبالغه‌يه دلالت ايدن صيغه‌در . بونكده اك صريحى « افعل » صيغه‌سى واك مقامنه قائم اولان صيغه‌لردر . « فلان اوثق الناس (ياخود) اثبت الناس (ياخود) اليه المنتهى فى التثبيت » جمله‌لرى صيغ مذكوره‌دندر .

تعديلك اندن صكره‌كى درجه‌سى ، تأكيد ايتمك يعنى تعديله

دلالت ایدن متعدد صفتلر ایراد ایلمکدر . « فلان ثقه‌در ، ثقه‌در (یاخود) ثبتدر ، ثبتدر (یاخود) ثقه‌در ، حافظدر « یاخود » عدلدر ، ضابطدر » عباره‌لری مؤکدات لفظیه ویامعنویه‌دندر .

درجات تعدیلك اك عادیسی ، جرحك درجهٔ عادیه‌سنه تقرب ایدن افاده‌لردر . « فلان ، شیخ ؛ یروی حدیثه » عباره‌سی کبی .

تعدیلك اشبو ایکی درجه‌سی بیننده مراتب متفاوته واردر .

٢٨٥ . — راویلرك اسملری ، کنیه‌لری ، لقبلری دخی شایان دقتدر . بعض رواتك اسمیله کنیه‌سی اتحاد ایتدیکی کبی بعضیلرینك متعدد کنیه‌لری ، اوصاف ونعوتی ، لقبلری اولور . بعضلرینك کنیه‌سنده ویالقبنده اختلاف وقوعبولور . بونلر نظر دقته آلنمادیغی صورتده بر راوینك مختلف ناملریله مروی اولان برحدیث اشخاص متعدده‌دن روایت اولنمش ظن اولنور .

٢٨٦ . — بعض راویلر واردرکه ، اسمی ایله کسب اشتهار ایدر ، برده کنیه‌سی اولور ؛ بونلرك کنیه‌لرینی‌ده بیلمه‌لیدر . وبالعکس کنیه‌سی ایله کسب اشتهار ایدر ، برده اسمی بولنور ؛ اویله‌لرك‌ده اسملرینی بیلملیدر . چونکه برنجی صورتده کنیه‌سی ایله ، ایکنجی صورتده اسمی ایله بر روایت وارد اولورسه بشقه برشخص ظن اولنور .

٢٨٧ . — بعض روایلرك کنیه‌سی باباسنك اسمنه ، یاخود اسمی باباسنك کنیه‌سنه توافق ایدر . اتباع تابعیندن « ابو اسحاق ابراهیم بن اسحاق » ایله « اسحاق بن ابی اسحاق » کبی .

یاخود کنیه‌سی ، زوجه‌سنك کنیه‌سنه توافق ایدر . « ابو ایوب انصاری » ایله « ام ایوب انصاری » کبی .

٢٨٨ . — بعض راویلرك باباسنك اسمی ، شیخنك اسمنه توافق ایدر . ربیع بن انسك انس رضی الله عنهدن روایتی کبی . بوکبی یرلرده حقیقت حال بیلنمزسه اول راوی باباسندن روایت ایدییور ظن اولنور .

٢٨٩ . — بعض راویلر ، باباسندن بشقه‌سنه نسبت ایدیلور . نته‌کیم « مقداد بن اسود » حقیقتده « مقداد بن عمرو » ایکن ، اسود زهری انی تبنی (یعنی ولد اتخاذ) ایتمکله نامنه نسبت اولنمشدر .

یاخود والده‌سنه نسبت ایدیلور . « ابن علیه » کبی که ، اصل اسمی « اسماعیل بن ابراهیم مقسم » در .

جدینه نسبت ایدیلن کیمسه‌لر دخی محل اشتباه اولور .

٢٩٠ . — بعض راویلرك اسمی باباسنك وجدینك اسمیله اتفاق ایدر . حسن بن حسن بن حسن بن علی بن ابی طالب « رضی » کبی [١] . بعضاً کندی اسمی جدینك اسمیله وباباسنك اسمی جد اعلاسنك اسمیله توافق ایدر . نته‌کیم « ابی یمن کندی » نك اسمی « زید بن حسن بن زید بن حسن بن زید

---

[١] بعض احادیث شو صورتله روایت اولنور « روی الحسن عن الحسن عن الحسن عن ابی الحسن عن جد الحسن صلی الله علیه وسلم » بوکا « روایت مسلسله » دینور .

بن حسن» در .

ياخود ، كندى اسميله شيخنك و شيخنك شيخنك اسمى توافق ايدر . «روى عمران عن عمران عن عمران» كبى .

٢٩١ .— بعض ذواتك شيخنك اسميله كندندن روايت ايدن راوينك اسمى توافق ايدر . نته‌كيم امام بخارى، مسلم بن ابراهيمدن روايت ايتمش؛ وكندندن دخى مسلم بن حجاج روايت ايلمشدر .

٢٩٢ .— اسامئ رواتك ايچنده بعضاً اسماء مجرده و اسماء مفرده واردر . اسماء مجرده ، كنيه و لقبدن عارى اولان اسملردر. اسماء مفرده ، انجق بر روايتده وارد اولان اسملردر.

اسامئ مذكوره‌يى جامع اولمق اوزره بر طاقم كتابلر تدوين ايدلمشدر .

و بالعكس كنا والقاب مجرده ومفرده دخى واردر .

٢٩٣ .— راويلرك انسابى دخى مهمدر . بر راوى بعضاً قبيله‌سنه نسبت اولنور. بوحال متأخرينه نسبتله متقدمينده اكثردر . بعضاً وطننه نسبت اولنور . كرك بلده، كرك ضياع، كرك طريق ، كرك مجاورت اولسون. بو حال دخى متأخرينده اكثردر . بعضاً دخى صنايعه نسبت اولنور، «خياط» كبى ؛ و يا حرفته نسبت اولنور «بزاز» كبى .

٢٩٤ .— اسماكبى انسابده دخى بعضاً اتفاق و اشتباه واقع اولور .

بعض كره دخى نسبتلر لقبه تحول ايدر . نته‌كيم خالد بن مخلد القطوانى «قطوانى» ايله ملقبدر .

٢٩٥ .— بعضاً القاب و انسابك باطنلرى ظاهرلرينك خلافنه اولور. بونلرك اسبابنى بيلمليدر .

ياخود بر راوى فهمه تبادر ايتمه‌ين بر شيئه ومثلا بر صنعته ويا ديكر بر قبيله‌يه نسبت ايديلور .

حالبوكه مجرد صنعت مذكوره اربابيله كثرت مجالستندن ناشى بويله تسميه ايدلمش اولور . نته‌كيم سليمان تيمى دخى «تيم» قبيله‌سندن دكل ايكن اوراية نسبت اولنمشدر .

٢٩٦ .— موالينك انواع عديده‌سى واردر؛ كرك اعاليدن وكرك اسافلدن اولسون . چونكه مولالق بعضاً رق سببيله اولور ، آزاد ايدن و اولنادن هر برى ديكرينك مولاسيدر . بعضاً حلف ايله (يعنى بر سببدن طولايى ديكرينك تحت حكمنده اولمق ايله) حاصل اولور . مثلا بر كيمسه كنديسنه دخالت ايدن كيمسه‌يه «بندن و بن حياتده ايكن بشقه‌سندن قورقمه» ديرسه انك مولاسى اولور . بعضاً اسلام سببيله اولور يعنى بر كيمسه ديكرينك النده شرف اسلام ايله مشرف اولور، و اول ديكر اول شخصك مولاسى اولور. بوسببدن مولانك هانكى نوعدن اولديغنى بيلمك حائز اهميتدر .

٢٩٧ .— شيخ ايله طالبك لازم الرعايه بر طاقم آدابى واردر :

هر ايكيسنك مشتركاً رعايتـه مجبور اولدقلرى آداب : تصحيح نيت ، اغراض دنيويه‌دن تطهر ، تحسين حالدر .

شيخه عائد اولان آداب : كنديسنـه احتياج مس ايدوب اهل اولديغى حالده كتم حديث ايتميه‌رك حديثى اسماع ايتمك ، كنديدن اولى برشيخ بولنان بلده‌ده تحديث ايتميوب دها اولى و اعلم اولان كيمسه‌يه سوق و ارشاد ايتمك ، طاهراولمق ، وقار ايله اوتورمق ، اياق اوزرنده قائم ايكن تحديث ايتمه‌مك ، اثناى تحديثده تعجيل ايتمه‌مك ، اضطرار كلدكجه اثناى طريقده تحديث ايتمه‌مك ، مرض ويا اختيارلغى سببيله تغير ويا نسيان ايده‌جكندن قورقديغى كيمسه‌يه اجازت ويرمه‌مكدر .

طالبه عائد اولان آداب : شيخنه توقير ايدوب انى تصغير ايتمه‌مك ، بشقه‌سنى شيخنه دلالت وارشاد ايتمك ، حيا ويا تكبر سببيله استفاده‌يى الدن براقمامق ، ايشتديكنى تام يازمق ، تقليد وضبطه اعتنا ايتمك ، ورسوخ ايچون حفظ ايتديكى حديثلرى مذاكره ايلمكدر .

٢٩٨ .— سن تحمل ايله سن ادايى بيلمك لازمدر .

سماعده سن تحمل ، سن تميزدر . اطفالى مجالس حديثـه احضار ايتمك وانلرك مجلسده حضورلرينى كتب و تحرير ايلمك و اكا اجازت ويرمك بين المحدثين معتاد ايدى . اما طلبده سن تحمل ، بوكا اهل اولمق ، يعنى خطا و صوابى بيله‌جك سنه واصل اولمقدر . كافرك وفاسقك تحمللرى دخى صحيحدر ؛ فقط كافر

اسلامدن وفاسق توبه‌سندن صكره ادا ايتمك شرطدر .

ادانك وقت معينى اولميوب انجق احتياج ايله وبرده قلماً و نطقاً و ذهناً ادايه اهل اولمق ايله تقيد ايدر . بواهليت ايسه اشخاصك اختلافيله متخلفدر .

٢٩٩ .— حديثك صفت كتابتى ، حديثى مفسر ومبين اوله‌رق يازمق ، مشكلنك اعرابنى اشارت ايتمك ، ويانقطه قويمق ، واصل متندن ساقط اولانى صاغ وياصول هامشنه‌يازمقدر .

٣٠٠ .— حديثك صفت عرضى ، حديثى شيخى ايله ويا برثقه ايله ويا يواش يواش كندى كنديسنه مقابله ايتمكدر .

٣٠١ .— حديثك صفت سماعى ، شيخدن اثناى استماعده يازى ويا تكلم ويانوم كبى جمعيت خاطرى اخلال ايده‌جك برشى ايله اشتغال ايتمه‌مكدر .

صفت اسماعى دخى بويله‌در .

٣٠٢ .— حديث ايچون رحلت ايتمكدن مقصد ، اولا كندى بلده‌سى اهاليسنك حديثيله باشلامق وانلرك احاديثنى استيعاب ايتدكدن صكره بشقه مملكته كيده‌رك بيلمديكى شيلرى اوكرنمكدر . مع مافيه تكثير شيوخه اعتنادن زياده تكثير مسموعه اعتنا ايتمكه اولادر .

٣٠٣ .— احاديثك اصول تصنيفى متفاوتدر . بعضاً مسانيد اوزرينه تصنيف اولنور . يعنى راوى هرصحابينك مسندينى جمع ايدر ، ديلرسه انلرى « الاسبق فالاسبق » قاعده‌سيله وديلرسه

حروف اوزره ترتيب ايدر . ترتيب ثانى حفظ ايچون دها قولايدر.
بعضاً ابواب وفصول اوزره تصنيف اولنور . كرك فقه ترتيبنده اولسون، وكرك ديكر بر ترتيبده اولسون. ابواب مذكوره نك هر برنده كنديسنه عائد احكام جمع اولنور . بونده دخى اولى اولان صحيح وحسن اولانلره اقتصار ايتمكدر . بر مصنف جمله احاديثى جمع ايدرسه ضعيف اولانلرك علتنى سويلمه ليدر.
بعضاً علتلرى اوزرينه تصنيف اولنور . شويله كه هر بر متنده طريقلرى واختلاف رواتى جمع ايديلور .

٣٠٤ .— حديثك سببى ، اهم اموردندر. بو بابده بعض مشايخك اثرلرى واردر. «ابو حفص عكبرى» كبى .

الحمد لله على التمام ، والصلوة والسلام على سيد الانام ، وعلى آله وصحبه الكرام .

انتهى

مدخل فقه

اثر

خامهٔ عبد الستار

عن اعضاء جمعيت المجله

استانبول

معارف نظارت جليله سنك رخصتيله

باب عالى جوارنده ابو السعود جاده سنده (٧٢) نومرولى

محمود بك مطبعه سنده طبع اولنمشدر

١٢٩٩